

GERGELY FERENC

A B-lista és a pedagógusok¹

Az MKP vezette politikai tisztogatás 1946-1947-ben

TANULMÁNYOK

ÖSSZEFOGLALÓ

Magyarország a második világháború után, megszabadítva a hazai és német náci terrortól, egyúttal a kommunista nagyhatalom, a Szovjetunió befolyási övezetébe került. A fegyverletétel első pillanatától megkezdődött a harc a kommunista hatalomátvétel, az újabb diktatúra érdekében. Ennek egyik látványos jelene a megtépzott, háborús bűnsegédként elmarasztalható tisztviselői, közalkalmazotti kar megtisztítása volt, a folyamatot ésszerű létszámleépítésnek tüntetve fel. Ez volt az úgynevezett „bélistázás”. Ennek a politikai indítékú tisztogatásnak a pedagógustársadalom is érintettje volt. Bár a krónikus oktató-nevelő hiány a pedagógusok szempontjából kedvező körülmény volt, ennek ellenére nagyszámú véletlen pedagógus vált meghurcolttá, amit aztán a kapkodó revízió sem orvosolhatott igazán. A történekekről jelentős, bár súlyosan hiányos, és mindmáig feldolgozatlan iratanyag áll rendelkezésünkre. Országos feldolgozásuk sürgető feladat. Ez az írás elsőként próbálja a történeket a források tükrében, pedagógus-nézőpontból szemügyre venni.

Kulcsszavak: *neveléstörténet, B-lista, Vallási és Közoktatási Minisztérium, a közoktatás államosítása, pedagógustársadalom*

Az 1945. november 4-i választásokon elszenvedett súlyos vereséget követően a politikai baloldal, élén a Magyar Kommunista Párttal, rendezte sorait, és szövetségeseivel együttműködve, sietve készült az ellentámadásra. A célpont a Kisgazdapárt, a feladat: sorainak szétzilálása, hatalmi pozícióinak gyengítése, a közhangulat ellene fordítása volt. Ezzel egyidejűleg úgy kellett felszámolni az egekbe szökő és a lakosságot elkészerítő inflációt, hogy az kizárólag az

MKP és vezetői érdemeiként legyen feltűn-tethető. A művelődés és az oktatás terén pedig a kötelező nyolcosztályos általános iskola kiépítése, az iskolák folyamatos és lehetőleg színvonalcsökkenés nélküli működtetése volt a baloldal napirendjén. Ezeket, számos egyéb, ugyancsak jelentős feladattal együtt, a „reakció” felszámolása és a közéletből való minél teljesebb kiszorítása jegyében és keretei között kellett elérni. A *Nagy Ferenc* miniszterelnök vezette

¹ Az írás a szerző többrészes, a pedagógustársadalmat és a diákságot a huszadik század nagy megrázkódtatásai során érő politikai, adminisztratív, jogi retorziókat és rehabilitációkat tárgyaló, kéziratban elkészült Kirekesztés és „nemzeti egység” című dolgozatának harmadik fejezete.

koalíciós kormánynak pedig mindezekkel számolva, a szovjet megszállási övezetben kellett (volna) megvédenie a többpárti alkotmányos demokráciát, a piacgazdaságot, és őrizni a koalíció törekény egységét.

VÁGJUNK VISSZA!

Az MKP már novemberben hozzáfogott a széleskörű ellencsapás-sorozat politikai előkészítéséhez. *Révai József* a Nemzetgyűlés 1945. december 4-i ülésén felszólalt a kormányprogram vitájában. Élesen bírálta az igazolási eljárást, adatokkal szemléltetve annak csődjét. Ugyanakkor kiemelte: ne legyen pártközigazgatás. A miniszterelnöki beszámoló közoktatásról szóló részét a kívánatosnál szerényebbnek ítélte. Ez, hangsúlyozta *Révai*, „egy elsőrendű országos, központi politikai problémánk.” Ez az átnevelés alapja, s „ezen a téren történt a legkevesebb. A demokratikus oktatás nem lehet el anélkül, hogy a gyermekeket, a magyar ifúságot a nagy nemzeti és humanista ideálok szellemében neveljük. (Élénk helyeslés a Ház minden oldalán!) A pedagógustársadalom nem ezen oldalon áll száz százalékgig. **Ezt elsősorban átneveléssel kell megváltoztatni, nem tisztogatással.** Utóbbit is alkalmazni kell. Személycserékre elsősorban a tanügyigazgatás legfontosabb posztjain van szükség.” A nevelői társadalomnak a „népi demokráciával” szembeni idegenkedését szociális helyzetükkel és a nemzeti szellemű nevelés féltésével magyarázta. Szenvedélyesen

ostorozta az ifúság „jelentős részét”, amiért nem gyűlöli eléggé a nép belső ellenségeit. A „gyűlölet országunk [...] megrontói iránt nem lobog kellő lánggal, sőt azt kell mondani, hogy alig pislákol [...] annál nagyobb a fátolborítás a múltra...”²

A szociáldemokrata *Justus Pál*, *Keresztury Dezső* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett interpellációjában ugyancsak a pedagógusok szellemi megújulását és a régi vágású vezetők eltávolítását követelte.³

A politikai élet valamennyi tényezője, a pártoktól kezdve a Nemzeti Bizottságon át a különböző társadalmi szervezetekig (szakszervezetek, MNDSZ, DISZ stb.), a legfelső vezetéstől a helyi szervezetek tagságáig hozzáfogott a közigazgatás megtisztításának, a köztisztviselői létszám csökkentésének/apasztásának előkészítéséhez. Közismert politikusok, miniszterek járták az országot, szónokoltak tömeggyűléseken, nyilatkoztak a sajtónak, rádiónak, országos értekezleteken tájékoztatták a helyi vezetőket a döntés okairól, céljairól, a remélt eredményekről, a lebonyolítás módjáról és kívánatos végső határidejéről. *Nagy Imre* belügyminiszter 1946. február 21-én a főispánoknak tartott értekezletet. A Népszava idézett beszédéből: „A közigazgatás a reakció fő fészke” – hangsúlyozta *Nagy*, mert nem hajtja végre a kormány intézkedéseit. A kettősség tovább nem tartható fenn. A főispánoktól várja a létszámcsökkentés következetes végrehajtásának ellenőrzését.⁴ **A már decemberben megkezdődött** előkészületekről kiszivárgó, kiszivárogta-

² Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott *Nemzetgyűlés Naplója*. I. kötet. 122-126. o. Athenaeum, Budapest, 1946.

³ Uo. Dr. Horváth Márton: A népi demokrácia közoktatási rendszere (1945–1948) című kötete (*Horváth*, 1975) sok értékes adatot tartalmaz (pl. a VKM ügykör beosztásának változásairól), igyekszik a korszak oktatás- és neveléstörténetét szélsőségesen értelmezők, a hibákat eltúlzó, ill. azokat elhallgató szerzők között a középutat képviselni. A tanulságokat így összegzi: „alapja és része holt napi sikereinknek, s csak erre építve léphetünk tovább”. (227. o.) A tisztogatóról viszont hallgat.

tott hírek országszerte foglalkoztatták az embereket, köztük elsősorban az érintetteket, valamint a végrehajtásban érdekeltet. Egy február 21-i sajtóhír szerint Hajdú megyében, főként Debrecenben „már hetek óta” beszélnek a várható B-listáról. Győrben a Nemzeti Bizottság már az elbocsátással fenyegetett 30% listáját is összeállította, főként nyugdíjásokból. Az **izgalom, a félelem**, a feszült várakozás indokolt volt.

A baloldal pártjai, főként az MKP vezetése és országos **apparátusa gyors sikerekre vágyott**, radikális változásokat akart radikális eszközökkel. Központból szervezett akciókkal: küldötségekkel, tömeggyűlésekkel, népmozgalmak szításával, a helyi tisztviselők némelyikének erőszakos eltávolításával (népítéletekkel), a tiltakozók megfélemlítésével akarták kicsikarni a baloldal által kívánt döntéseket. A baloldali pártsajtó 1946 februárjában és márciusában ösztözet nyitott a „reakció fészke”: a közigazgatásra, a köztisztviselői karra, benne a pedagógustársadalom nemkívánatos csoportjaira is. Minden bajért, ami az országot sújtotta, őket tették felelőssé. Ennek az alantas ösztönökre is építő „népmozgalomnak” férges gyümölcsei (is) termettek. A „nép” ugyanis vétlen,

az alantas ösztönökre is építő „népmozgalomnak” férges gyümölcsei (is) termettek

nélkülözhetetlen, nem is közhivatalnok státusban lévő dolgozó embereket is „kisöpört”. Az „egy nap alatt megtisztítjuk a VKM-et”, az „egy hét alatt befejezzük a közigazgatás megtisztítását” típusú jelszavak csak a nyugtalanság fokozására voltak jók, a valósághoz nem volt semmi közük. A fővárosból elűzni tervezett 3.000 fő közt – mint kiderült – számos fizikai munkás is volt. Amikor erre fény derült, azonnali módosításról intézkedett a BM: „személyes elbírálás alapján”.⁵

Tehát, **még meg sem kezdődött** a jogszabályokon alapuló létszámcsökkenő eljárás, **máris szükséges volt egy revízió**. Ez a mozzanat is előrevetítette árnyékát a későbbi huzavonának. Mert az jellemezte a folyamat egészét, benne a Pártközi Értekezletnek, a Minisztertanács és a minisztériumok működését is. A kulcsszerepet játszó testületnek, a Pártközi Értekezletnek ezirányú munkájáról nem maradt ránk érdemi forrás. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek viszont, bár fontos előterjesztések hiányoznak, sokat elárulnak a létszámcökkentés szakmai előkészítetlenségéről, az alapelvek tisztázatlanságáról és azokról a politikai és személyi nézetkülönbségekről, amelyek akadályozták a jogszabály megszületését, a végrehajtás megkezdését.

⁴ A *Népszavában* (1946. március 3., 7. o.) Bóka László: Az oktatászemélyzet kérdése c. cikkében azt írta: a VKM feladata a tudásra vágyók, a tanulásra szoruló és a tudni érdemes és megtanulni kötelező dolgok elöl minden akadályt elhárítani. Csak a demokrata nevelő alkalmas és képes a demokráciára nevelésre: „az idegen testek eltávolítása [...] a közoktatásügyi kormányzat elsőrendű feladata [...] Az elnézés, az óvatosság [...] új bűnök és még kegyetlenebb bűnhődés melegágya lehet és lesz is.” Nagy Imre nyíregyházi beszédét a lap február 20-ai száma méltatta a második oldalon. A főispánok értekezletéről pedig a február 22-ei számában az első oldalon számolt be. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, Keresztury Dezső beszédeiben azt hangsúlyozta: „a nevelői létszámból kiesnek mindazok, akik demokratikus magatartás és szak-képzettség tekintetében komoly kifogás alá esnek”. Közöttük „kétségtelenül sok a tájékozatlan [...] az ország társadalmi és szellemi helyzetével tisztában nem lévőek száma”. A nem „menthetetlenül konkokokat” meg kell nyerni. (Somogyi Hírlap 1946. május 21. 2. o. Ld. még: *Szakszervezeti Közlöny*, 1946. június 5. 9. o.)

⁵ A történetekről folyamatosan tudósított a *Szabad Nép* az 1946. évi számaiban, február 6-tól május 17-ig harminc alkalommal, tehát átlagban két-háromnaponta. Az MKP központi lapja tehát fő szerepet vállalt a köztisztviselői kar elleni „osztályharc” propaganda-hadjáratában. A vidéki pártsajtó a hangulatkeltés helyi színeit is érzékelte. Ld. pl. *Igazság* (Heves megye) 1946. április 21., 3. o., május 26., 2. o., június 9., 4. o., június 23., 3. o.

CSINÁLJUK, DE MIKÉNT?

Nagy Ferenc miniszterelnök a minisztertanács 1946. február 28-i ülésén kérte fel *Gordon Ferenc* pénzügyminisztert, hogy terjessze elő „soron kívüli sürgős javaslatát”. Utasították, hogy készítse elő a közalkalmazottak létszámcsökkentését.

Az engedélyezhető létszám megállapításához felül kellett vizsgálni a meglévő helyzetet. Tisztázni, 1938-hoz képest milyen változások történtek a szaktercáknál? Milyen feladataik vannak jelenleg, s a várható jövőben? Ezek megoldása érdekében elkerülhetetlenek-e tárcákon belüli változások, szervezeti, szakmai téren, s a létszámot, a szakképzettségi arányokat tekintve? Tisztázni kellett (volna), miként biztosítható az elvárt: kisebb létszámú, korszerűbben és hatékonyabban működő államapparátus, s a „nép fiaiból” kikerülő tisztviselői réteg rövid időn belüli kialakítása. Nem volt egyetértés a koalíciós partnerek között abban sem, hogy a szakmai, vagy a politikai szempontok legyenek-e a döntőek a tisztogatásnál, s ezeket egyszerre, egyforma mértékben érvényesítsék-e, vagy, mint ahogy pl. *Nagy Ferenc* javasolta: először „pusztán a szakszerűség” érvénysüljön a javaslatok elkészítésénél, a politikai szempontok alkalmazására csak „később” kerüljön sor.⁶ A Minisztertanácsban belüli vitákhoz később visszatérünk.

Most az 1945-től folyó „tisztogatás” egyik fő szereplőjének, a Szakszervezeteknek, a Szaktanácsnak és az ágazati szakszervezeteknek, köztük a Pedagógu-

sok Szabad Szakszervezetének álláspontját mutatjuk be a létszámcsökkentéssel kapcsolatban. A szakszervezeti mozgalom tapasztalatokban gazdag múlttal rendelkezve, az MKP vezetése közvetlen befolyása mellett kapcsolódott be a háborút követő újjáépítésbe, a politikai és a közélet demokratizálásába, együttműködve, s egyúttal állandóan viaskodva a Szociáldemok-

rata Párt szakszervezetekben dolgozó, „jobbaldalikiént” minősített tagjaival, csoportjaival.

A fegyveres harcok még javában

folytak Magyarország területén, amikor a pedagógustársadalom demokratikusan gondolkodó, tettvagyó tagjai az ország különböző pontjain hozzáfogtak egy alulról építkező pedagógus-érdekképviseleti szerv kialakításához. Ezeket a demokrácia szempontjából reményt keltő kezdeményezéseket az MKP által támogatott fővárosi csoport felszámolta, és szívós, eszközökben nem válogató módszerekkel kiépítette a központból irányított, minden tekintetben egységesített szakszervezetet, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetét, *Béki Ernő*vel az élén.

A pedagógustársadalom idegenkedve fogadta ezt a kényszert, és lassan adta be a derekát. 1948-ra a szakszervezeti tagok összlétszáma kb. másfélmillióra volt tehető. Ebből 400 ezer volt az értelmiségi. A működő pedagógus-szakszervezetek taglétszáma 1946 augusztusában 34.361, más adatok szerint 40 ezer körül volt. Legtöbben Pest megyében, 5.516-an, legkevesebben, 473-an pedig Bács-Kiskun megyében.⁷ A PSzSz vezetése, a Szakta-

⁶ *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei* (1946. február 5. – 1946. november 15.). Szerkesztette: Szűcs László Bp., 2003. A gondosan összeállított jegyzetanyag figyelmeztet – többek között – a VKM néhány előterjesztésének hiányára is.

⁷ Szakszervezetek Központi Levéltára (SzKLT) 1.f. 6/90. ő. e., uo. 6/91. ő. e.

nácscsal szorosan együttműködve, mindennütt igyekezett jelen lenni, ahol a tagságot érintő kérdésről volt szó, és próbált olyan irányvonalat képviselni, amely lényeges kérdésekben, feltűnő módon **nem tér el** az MKP mindenkori politikai irányvonalától, ugyanakkor eredményeket hoz a tagságnak is. Így történt ez az igazolásoknál, az internálásoknál, a népbírói ügyeknél, a hadifogoly és menekült pedagógusok sorsának kezelésénél, az oktatási reform, az államosítás, a kötelező hitoktatás eltörlése és a B-listázás esetében is.

A politikai baloldal (MKP, SzDP, NPP) érdekei, pillanatnyi szükségletei és a hosszú távú szakmai érdekek, valamint az anyagi és

személyi lehetőségek közötti feszültségek már 1945-ben jelentkeztek az oktatásügy területén. *Dr. Simon László*, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára 1945. március 27-én, még Debrecenben, a következő javaslatot terjesztette a Minisztertanács elé: a Minisztertanács „járuljon hozzá ahhoz, hogy 300 új tanítót, 150 új tanárt kinevezzünk és 50 olyan tanárt, tanítót, tudományos statusban lévő és tudományos segédzemélyt, akik eddigi értékes munkájuk alapján az előléptetésüket feltétlenül megérdemlik, eddigi mellőzésüket kárpótolhassuk”. Az indoklás pedig így szólt: a VKM 5.600/1945. sz.r. értelmében „diplomás, de eddig még ki nem nevezett, rendszeres állásban nem alkalmazott tanárok, tanítók ideiglenesen munkába állíthatók. Illetményük biztosításáról, ill. kinevezésükről azonban nem történt megnyugtató rendelkezés. Az ér-

dekeltek egy része ezelőtt főleg politikai magatartása, vagy zsidó származása miatt nem került állásba, s joggal várja azt, hogy az új demokratikus rendszerben érvényesülhet.” Sok demokratikusan gondolkozó fiatal pedagógusra van szükség – hangsúlyozta az indoklás, s ha ezek nem kapnak munkát, más munkakörben helyezkednek el. Pillanatnyilag nincs pedagógushiány, de a **népoktatás szélesítése megkívánja a pedagóguslétszám növelését**. Ha ez nem történik meg, a „kormány könnyen

kerülhet abba a helyzetbe, hogy a népoktatást, a középiskolai és a szakoktatást nem csak hogy magasabb színvonalra nem tudja majd emelni, hanem

kénytelen lesz beletörődni színvonalának hanyatlásába is, ami pedig [...] politikai szempontból feltétlenül elkerülendő volna”.⁸ Ez a figyelmeztetés a következőkben többször is elhangzott, bizalmas javaslatok, helyi állásfoglalások és miniszteri felszólalások, előterjesztések formájában.

Milyen álláspontot képviselt a Szaktanács és az MPSzSz vezetése? Lássuk, milyen utasítással küldte megbízottait „harcba” a tisztogatásokat végrehajtó bizottságokba, így a létszámcsökkentő bizottságokba is? A létszámcsökkentésnél „nem csak és nem elsősorban a régi politikai eltévelyedésüket kell figyelembe vennie” (ti. az SZT kiküldöttének), hanem azt, hogy „mennyiben fog megfelelni a demokratikus ország és a munkásság kívánalmainak”. A tisztogatást „felülről”, a „legmagasabb fizetésűeknél” kell kezdeni.

a létszámcsökkentésnél „nem csak és nem elsősorban a régi politikai eltévelyedésüket kell figyelembe vennie” (ti. az SZT kiküldöttének), hanem azt, hogy „mennyiben fog megfelelni a demokratikus ország és a munkásság kívánalmainak”

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár (MNLt) – a volt MOL – XIX-J-1-a. 3. dbz. 55972-1945.

„A további eltávolításnál: a reakciós, v. antiszociális, v. korrump stb. szellem képviselőit és támogatóit, az úri rétegek, a kijárók kiszolgálóit, a nem igazoltakat (a NB-ok változtatásai nem számítanak!), a nyugatosokat (minden nyugatra távozott, ill. nyugatról késve visszaérkezett, igazoltságára való tekintet nélkül), egyéb reakciósokat, a távollévők közül is a reakciósokat, a jobboldali pártállásúakat, a munka szempontjából alkalmatlan tisztviselőket, az anyagilag másképp is biztosított (nagy vagyon stb.) vagy erkölcsileg összeférhetetlen tisztviselőket vegye figyelembe. Ne mulassza el megfigyelni, hogy kik azok, akik az 1919-es ellenforradalom után, valamint 1939 után a reakció részéről fontos megbízatásban, soron kívüli előléptetésben vagy dicséretben részesültek, valamint kik azok, akik hivatali pályájuk során a tisztviselői mértéken túl meggazdagodtak. Ne tévessze szem elől az egyes tisztviselők múltban kapott olyan fegyelmi büntetéseit, amelyek a fenti tényekre, különösen azonban korrupcióra vagy hanyagságra utalnak. Fokozottan vigyázzon, hogy a hivatalokba máshonnan vezényeltek, vagy onnan máshová kirendeltek az elbírálásból ki ne maradjanak! Gyanúsak! Aki meghátrál, vagy enged álláspontjából, egyénileg felelős azért, hogy a tisztogató akció frontját a reá bízott szakaszon feladta és elárulta.”⁹

A megbízottaknak négy tulajdonsággal kellett rendelkezniük: 1.) politikai szilárdsággal, 2.) megközelíthetelenséggel, 3.) éles elmével, 4.) eréllyel. Csak a **legmegbízhatóbbak**, a megközelíthetetlenek, az „értelmes és erélyes” elvtársak kerülhettek a **megbízottak** közé. Kötelezettségeiket számos pontban foglalták össze. Ezek közül idézünk néhányat:

- (5) munkáspárti legyen az elnök,
- (9) a szakszervezeti és a két munkáspárti kiküldöttnek feltétlenül együtt kell működni. Semmi esetre sem fordulhat elő, hogy a munkásküldöttek egymás ellen szavaznak, vagy különösen az, hogy egymás ellen a polgári pártok képviselőivel bármilyen módon szövetekeznek [...] együttes akciót indítanak,

- (11) kiküldő szervével kapcsolatot kell fenntartania,
- (12) a máshová tartozó adatokat (pl. rendőrség) továbbítani kell.¹⁰

A bizottság tagjaival – olvasható egy másik utasításban – büntetlenül lehet közölni minden olyan körülményt, amely különben hivatali titok megsértését jelentené. Ebből senkinek semmilyen hátránya nem származhat. A munkát akadályozók viszont súlyos szankciókra számíthatnak. A Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezete Központi Vezetősége 1946. március 3-án kelt körlevelében hangsúlyozta: „abban az esetben is kötelező a legalább 30%-os III. lista¹¹ elkészítése, ha ilyen arányú csökkenés várhatóan a hivatali munkát hátráltatná: ha ugyanis a létszámapasztás miatt utóbb a munka visszaesése miatt (sic) netán

⁹ PSzLt 1.f. 6/213. ö. e., uo. 6/214. ö. e.

¹⁰ Uo. 6/214. ö. e.

¹¹ Ezen tüntették fel a föltétlenül eltávolítandók neveit.

létszámemelés elkerülhetetlenné válnék, arra az országos közalkalmazott státusnak munkaszükséglet szerinti arányos megtartása során lehetőség fog nyílni”.¹² Az **előírt csökkentés csak minimumnak tekinthető**, hivatalonként nem irányadó.

Lukács Sándor, az MPSzSz KV országos titkára 1946. május 17-én, a Szentescsongrád-Csanád megyei pedagógus szakszervezeti funkcionáriusok előtt jelentette ki: a B-listázásnál a Szakszervezet „éles különbséget kíván tenni a tanügyi alkalmazottak és a nevelői kar között”. Jelentős leépítésről a nevelői kar esetében „szó sem lehet”, mert az egész országban 10 ezer pedagógus hiányzik. Mégis szükséges a tisztogatás, mert érdekük, hogy „ez a kis százalék, amelyik nem akar beilleszkedni a demokráciába, pusztuljon”.¹³ A B-listázásnál egyedül a demokráciához való viszony szempontjai lesznek a döntők. *Kossa István* elnök a Szaktanács közigazgatási osztályának sajtótájékoztatóján többek között kijelentette: a régi létszámot 80%-ra kell csökkenteni, ám ha egy hivatalban 20%-nál több a fasiszta vagy a reakciós, „többet kell elbocsátani”.¹⁴ Az MPSzSz szentesi csoportja viszont úgy foglalt állást 1946. április 17-én, hogy „tagjai közül senkit el ne bocsássanak, ha csak politikai vagy fegyelmi okból állásvesztésre nem ítélték”. Idézték a kultusztárca vezetőjét: „nem leépíteni, hanem felépíteni kell”. Javasolták, hogy ezt a Központ is „tegye magáévá”.¹⁵

Ilyen, vagy hasonló véleménykülönbségek ütköztek a Pártközi Értekezleteken és a Minisztertanács ülésein.¹⁶ Március közepén a Kisgazdapárt vezetése engedett a Baloldali Blokk nyomásának, hozzájárult *Sulyok Dezső* és számos, a baloldal által folyamatosan támadott személyiség kizárásához (*Izsák*, 1983).¹⁷

Ez megkönnyítette a létszámcsökkentés előkészítését, gyengítette a Kisgazdapárt ellenállását.

KEZDŐDIK...

Május 6-án pártközi megállapodás jött létre a B-lista végrehajtásáról.

Az 5.000/1946. ME sz. rendeletet, amely a létszámcsökkentés alaprendelete volt, *Nagy Ferenc* miniszterelnök 1946. május 1-jén írta alá, a Magyar Közlöny viszont csak május 19-i számában tette közzé.¹⁸ A 13 paragrafusból álló rendeletnek **már a címe is félrevezető volt**: „Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések”, tehát leplezte a fő célt, a politikai tisztogatásoknak az eddiginél sikeresebb folytatását. Rendelkezett a hatálya alá tartozókról, a létszámcsökkentés mértékéről. A 2.§ értelmében el kellett bocsátani azokat a köztisztviselőket, akiknek „hivatali működése az ország demokratikus szellemű újjáalakítását tevőlegesen nem szolgálja, a hivatalával járó fel-

¹² Uo. 43/f.57. ő. e.

¹³ Uo.

¹⁴ *Szabad Nép* 1946. június 12. 1. o.

¹⁵ SzKLt 43/f. 57. ő. e.

¹⁶ MTJkv. 624. o.

¹⁷ A Független Kisgazdapárt 1944–1948 közötti politizálásának jeles kutatója, *Vida István* több művében mindössze a következő mondatot szánta a párt és a B-listázás viszonyának megvilágítására: a pártvezetés elfogadta „a szakszervezeti képviselők részvételét, de ragaszkodott ahhoz, hogy olyan helyeken, ahol a parasztság közvetlenül érdekelve van, a miniszterelnök a Parasztszövetség tagjai közül küldje ki a maga delegátusát” (*Vida*, 1976; 1986). *Gyarmati György* (1989) pedig azt állítja, hogy a Kisgazdapárt néhány jelentős közigazgatási és rendőrségi állás fejében támogatta az MKP-nak a közigazgatás megtisztítására irányuló erőfeszítéseit.

¹⁸ Az időponteltérésnek nem tudjuk magyarázatát adni.

adatok kifogástalan elvégzéséhez szükséges rátermettség vagy szorgalom hiánya miatt szolgálatukat a megkívánt mértékben nem látja el. Az idézett törvényhely (3) bekezdése értelmében „Ha az előbbi bekezdés alapján történt elbocsátásokkal a közszolgálati alkalmazottak létszáma nem csökken az első bekezdésben meghatározott mértékben,¹⁹ ennek eléréséig végelbánás alá kell vonni azokat a közszolgálati alkalmazottakat is, akik a hivatali tennivalók ellátása szempontjából nélkülözhetőnek minősülnek. Ennek a rendelkezésnek alkalmazásánál a lehetőség szerint mellőzni kell azoknak végelbánás alá vonását, akikre nézve ez – figyelemmel családi körülményeikre és anyagi elhelyezkedésükre – a többiekhez képest különösen súlyos hátrányt jelentene.” Témánk szempontjából különös jelentősége van a 2. § (7) bekezdésében foglaltaknak. Ez kimondta: „A **tanítók** tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, a pénzügyminiszterrel egyetértve tett javaslatára a minisztérium az (1) bekezdéstől²⁰ eltérő rendelkezést állapít meg.” Tételezen felsorolja azokat az eseteket, amelyeknél csak megszorítással lehet alkalmazni az elbocsátást. Ezek: a fasiszták által elhurcolt távollevők, a hadifogságban lévőek esetében pedig azok, akik a 2.§.(2) bekezdés a.) pontjában meghatározott

a tanítók tekintetében a minisztérium az (1) bekezdéstől eltérő rendelkezést állapít meg

oknál fogva kerültek az elbocsátandók listájára. E két csoportról külön rendeletben intézkednek. Részletesen szól a rendelet a végrehajtás szervezetéről, működésének módjáról, a végrehajtók jogairól és kötelességeiről, a résztvevők díjazásáról. A 6. § (1) kimondta: „a rendelet alapján történt elbocsátásnak az elbocsátott alkalmazottra nézve **egyéb hátrányos következménye nem lehet**, különösen **nem szolgálhat a más életpályán való elhelyezkedésének akadályául**, és nem lehet alapja az elbocsátott alkalmazott ellen

semmilyen kényszerintézkedésnek sem”.

Szó esik a rendeletben az elbocsátottak új foglalkozáshoz juttatásának lehetőségeiről, módozatairól, utalva a Szakszervezeti Tanács és a Parasztszövetség szerepére. A 11. § az igazoló eljárások és fellebbezések felfüggesztéséről, illetve továbbfolytatásának tilalmáról szól. A 12. § kimondta: „Ha valamely tárca keretében a közalkalmazottak száma az 1937/38. költségvetési évben fennállott létszám kilencven százalékánál, az 1938. év után létesített tárcákat illetően pedig a 2. § (5) bekezdése értelmében a minisztérium által megállapított létszámnál alacsonyabbra csökken, a megüresedett állásokat lehetőleg a 2. § (3) bekezdése alapján végelbánás alá vont személyekkel kell betölteni. Ilyen esetekben a végelbánás

¹⁹ A rendelet 2. § (1) bekezdése értelmében: „A közszolgálati alkalmazottak létszámát olyan mértékben kell csökkenteni, hogy az egyes tárcák körében alkalmazottak száma ne haladja meg az 1937/1938. költségvetési évben alkalmazottak számának kilencven százalékát.”

²⁰ A VKM az 5.700/1946.ME.r. 1. § alapján kérte a Pénzügyminisztériumot, hogy a budapesti városi iskolák oktatóinak létszáma 58 fővel legyen csökkenthető. Általános iskolában tanítóké kizárólag az 5000/1946. sz. r. 2. § (2) bek. a.) és b.) pontjaiban meghatározott okokkal legyen csökkenthető. Ezek helyébe „azonos számú” pedagógust vehessen fel. Általános iskolában (értsd: elemiben) 1937/38-ban 3.467 fő oktatott. Az 1946-os tényleges létszám 3.326. Ez a szám tovább nem csökkenthető – adott nyomatékot a kérésnek a tárca –, mert az az iskolák működését „lehetetlenné tenné”. A Gazdasági Főtanács az előterjesztésnek megfelelően foglalt állást „azzal az eltéréssel, hogy az oktató személyzet létszámát 12 ezer főben állapította meg, szemben a jelenlegi 12.401 főnyi tényleges létszámmal”. MNLt XIX-J-1-g.25. dbz. 51-3t. 65325,65422,64,501/1946.

alá vonás és az újabb közszolgálatba lépés között eltelt időt nem lehet a szolgálati idő megszakításának tekinteni.”

Izsák Lajos írja a rendeletről: „meglehetősen tág teret adott annak értelmezésére és alkalmazására, hogy a létszámcsökkenés következtében kiket lehet állásaikból elbocsátani”. (*Izsák*, 1983. 108-109. o.) Nem tesz említést viszont az 5000/1946. ME r. végrehajtási utasításáról és a létszámcsökkenés folyamata során a megvalósítás és a politikai vetélkedés által kikényszerített további rendeletek egész soráról.²¹

Az 5000-es rendelet végrehajtására vonatkozó 5.700/1946.

ME sz. jogszabály néhány nappal az alaprendelet megjelenését követően, május 24-én

jelent meg a Magyar Közlönyben. Ez a 13 paragrafusból álló jogszabály 1 §-ában kimondta: „Azt,

hogy egyes tárcák körében a R. 2. §-ának rendelkezései szerint a létszámviszonyok figyelembevételével hány alkalmazottat kell, illetőleg lehet elbocsátani, az illetékes miniszter az alábbi 2-6. §-okban szabályozott eljárás alkalmazásával legkésőbb az 1946. évi június hó 5. napjáig a pénzügyminiszterrel egyetértve állapítja meg.” A rendelet részletezi az elbocsátandók száma megállapításának módját. Bennünket elsősorban a 4. § (9) bekezdése érdekel, amely szerint:

„Mind a jelenlegi tényleges létszám, mind az 1937/1938. költségvetési évi tárcalétszám megállapításánál **figyelmen kívül kell hagyni a vallás- és közoktatásügyi tárca körében a tanítókat**, a honvédelmi tárca körében a honvédség hivatásos tagjait, a belügyi tárca körében pedig az államrendőrség tagjait. Az ezek közül

indítványt kell tenni, hogy a létszámnak hány százaléka tartassék meg

elbocsátandók létszámának megállapítása tekintetében a R. 2. §-ának (7) – (9) bekezdései irányadók, a jelen § rendelkezéseit ehhez képest csak a tárca körébe tartozó többi alkalmazott szempontjából kell alkalmazni.” A 6. § a felszabadulás után első ízben közszolgálatba lépők elbocsátását szabályozta. „A R. 2. §-a (10) bekezdésére figyelemmel minden tárcánál lehetőleg szakonként elkülönítve meg kell állapítani, hogy a jelenlegi tényleges létszámban (3. §) hány olyan alkalmazott van, aki a felszabadulás előtt lépett első ízben köz-

szolgálatba, és ki kell számítani, hogy hány fő felel meg annak a 10%-nak, amelynél többet ezek közül az alkalmazottak közül a R. fent hivatkozott rendelkezése értel-

mében nem lehet elbocsátani, illetőleg végelbánás alá vonni.” A 9. és 10. § a bizottságok megalakításának és működésének részletezését adja. A 9. § (1) úgy rendelkezett: „A R. 4. §-a értelmében eljárásra hivatott bizottságokat az egyes tárcák körében alkalmazottakra nézve az illetékes miniszter alakítja meg, és az említett § (3) bekezdésében megszabott határidő alatt közli a miniszterelnökkel, valamint a Szakszervezeti Tanáccsal a megalakítandó bizottságok számát és székhelyét.” A 11. § (1) bekezdése szerint „A tanítók tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértve legkésőbb az 1946. évi június hó 5. napjáig javaslatot terjeszt a minisztérium elé. A javaslatban közölni kell a tanítók jelenlegi tényleges létszámát, és indítványt kell tenni, hogy e létszámnak hány százaléka tartassék meg. A minisztérium által megterathatónak

²¹ Mivel ezekről a továbbiakban szó lesz, most csak arra hívjuk fel olvasóink figyelmét, hogy a jogszabályi tiltások és szankciók mögé mindig képzeljék oda a múlt tapasztalatait (meg persze a jelenét is.)

nyilvánított létszámot meghaladó számmal a jelenlegi tényleges létszámot csökkenteni kell. (2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alatt álló törvényhatósági és községi iskolák, egyéb nevelési és közművelődési intézmények alkalmazottai tekintetében illetékes miniszterként a vallás- és közoktatásügyi miniszter jár el. (3) A bizottság előadója közli a bizottsággal a tanítók jelenlegi tényleges létszámából az illető bizottságra eső hányad összegét, és azt, hogy ebből a számból hány főt kell feltétlenül elbocsátani.” A rendelet végül kitért a kirendelt, tehát nem a VKM alkalmazásában álló, hanem más tárca körében dolgozók kezelésére.

Végül július 19-én jelent meg a Magyar Köztársaság kormányának

8.320/1946. ME számú rendelete, amely a 6.800/1946. ME számú rendelet végrehajtását szabályozta. Ez a 23 §-ból álló jogszabály a nyugdíjasokkal, illetve az özvegyekkel kapcsolatos eljárást részletezte.²²

Mindezeknek a jogszabályoknak a **hatálya nem terjedt ki** – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozó oktatási és nevelési intézményeken túl – a **vallásfelekezeti, érdekeltségi, társulati és magániskoláknál alkalmazott tanárookra, tanítókra és egyéb személyekre**. Erre a végrehajtás folyamatának egyik mozzanataként kerül sor. A legszükségesebb jogszabályok birtokában felgyorsulhatott a már kora tavasszal megkezdett munka a létszámcsökkentés kívánt mértékű végrehajtása és mielőbbi

sikeres befejezése érdekében.²³ A VKM V. ügyosztálya (44.006/1946. sz. alatt) körrendeletben tájékoztatta az érintetteket a végrehajtással összefüggő teendőikről. A MPSzSz Központi Vezetősége április 25-én a helyi csoportok figyelmét hívta fel ezzel kapcsolatos lehetőségeikre, kötelezettségeikre: őrizték meg a kimutatók egy-egy példányát, segítsék a helyi adatgyűjtést, e téren is működjenek együtt a helyi demokratikus szervezetekkel, kísérik figyelemmel az Iskolai Bizottságok alakulását, összetételét.²⁴ A Tankerületi

Főigazgatóságok előkészítő értekezleteket hívtak össze. A Belügyminisztérium (*Rajk László* miniszter irányítása alatt) már a végrehajtási utasítás megjelenése előtt elkészítette a Bizottságok beosz-

tását. Ebbe – írta *Rajk* minisztertársának, *Keresztury Dezső*nek 1946. május 23-i átiratában – az autonóm iskolák tanerői is belekerültek. Ezeket ő utólag kiemelte. Budapesten így 82 bizottság helyett 67 fog működni, másutt 308 helyett 293. Az országban működő valamennyi Létszámcsökkentő Bizottság számát az irodalom 600-610-ben jelöli meg.²⁵

Május utolsó napjaiban a VKM IV/a. ügyosztálya táviratilag sürgeti a tanfelügyelőségeket: **azonnal küldjék be az eljárás lefolytatásához szükséges iratokat: fegyelmiokról, rendőri felügyelet alá helyezésekről, bűnvádi eljárásokról, ítéletekről, ok nélküli mulasztásokról, erkölcsi magatartásról** stb. Harmincadikán már minden népoktatási kerület szék-

azonnal küldjék be az eljárás lefolytatásához szükséges iratokat: fegyelmiokról, rendőri felügyelet alá helyezésekről, bűnvádi eljárásokról, ítéletekről, ok nélküli mulasztásokról, erkölcsi magatartásról

²² *Magyar Közlöny* 1946. július 24. 1-5. o., uo. 1946. szeptember 24. 1-2. o.

²³ *Igazság* (Heves m.) 1946. június 23. 3. o., *Szabad Nép* 1946. április 10. 1. o.

²⁴ *SzKLt* 43/f. 46. ó. e.

²⁵ Uo. 1/f. 6/218. ó. e. Ld. erről: *Szabad Nép* 1946. július 13., 3-4. o. (*Golnhofner*, 2004), (*Habuda*, 1986)

helyén állandó ügyeletet kellett tartani a tanfelügyelőnek vagy a tanítói referensnek, hogy az érkező központi kiküldöttek haldéktalanul megkezdhessék munkájukat.²⁶ A megalakult Bizottságok elnökei és tagjai az 5.700/1946. ME sz. r. értelmében letették az esküt, illetve a fogadalmat. Az elnökök a „mindenható Istenre”, a tagok pedig „becsületükre és lelkiismeretükre”. Az elvárt becsületes munkára készítést szolgálta a hivatali titok megsértése esetén a 10 éves börtönbüntetéssel való fenyegetés is. Az eljárás során a magasabb beosztásúak véleményezték a beosztottakat, az egyes

iskoláktól a miniszterig bezárólag, a szolgálati úton felterjesztett listákat, minősítéseket is értékelve.

A létszámcsoökkentés, nem lehet légszer hangsúlyozni, a kormányzó párt és szövetségesei, valamint a Baloldali Blokkba tömörült ellenzék közötti politikai harc egyik terepe volt, és az ország kormányzásának, valamint a lakosság politikai befolyásolásának szempontjából fontos állások megszerzését, a közhivatalok, minisztériumok kulcspozícióiba való behatolást jelenthette. Vagyis végső soron a hatalomért folyó harc eszközüvé vált, ezért

²⁶ SzKLT 43/f. 46. ö. e. A beérkező iratok ezrei egyéni sorsok alakulásának sok jellemző mozzanatát tartalmazták. Ezek valóság-tartalmát már az igazoló bizottsági, bírósági, létszámcsoökkentési eljárás során sem tudták megnyugtatóan bizonyítani a hatóságok. Ma már annyi esélyünk sincs erre, mint volt egykoron, 1944–1948 között. Csak néhány példát említünk. G. Árpád tanítótl a taliándörögdiék „kulák rokonságával együtt” kívántak megszabadulni (MNLt XIX-J-1-v-25. dbz.), B. Kálmánt, aki a „Radó-Magyar”-féle antináci ellenálló csoport tagjaként harcolt az Oktogon-nál, szárad-, majd zászlóaljparancsnok lett, „igényének fenntartása mellett” bocsátották el. (Uo. XIX-J-1-g. 38. dbz. 64-1-t-143352.) M. János Szekszárdon működött közre az 1944. március 15-én bevonuló német katonák lefegyverzésében, majd Ócsény határában egy lezuhant angol kétmotoros repülőgép pilótáinak bujtatásában. Ennek ellenére a Nemzeti Bizottság 1946. június 15-i határozatában „germán érzelműnek” minősítette. (Uo. 101. dbz. szné.) Dr. P. Ferenc leánygimnáziumi igazgatót három tanár vádolta. Az egyik feljelentőről kiderült, hogy B-listára került, elkese-redésében tett bejelentést az igazgató ellen, mondván: P. a vasúti vendéglőben „német imádatról csöpögő beszélgetést” folytatott. (Uo. XIX-J-1-g. 62. dbz. 56-1-t-75827-1947.) Dr. F. D. Rafaelt, a pesti izraelita hitközség gimnáziumának igazgatóját azzal vádolták, hogy „kommunista diákjait üldözte, őket az ország összes középiskolájából kizáratta, rend-örkére adta”. Az igazgató pont az ellenkezőjét állította, hogy tudniillik őt a diákok védelme miatt a minisztérium és a hitközség is zaklatta. A Vezérkari Főnökség pedig eljárást akart indítani ellene. *Ortutay Gyula* minisztersége idején, közbenjárására 1948. május 13-án a Miniszterelnökség hatályon kívül helyezte a létszámcsoökkentő bizottság kény-szernyudíjjazásáról szóló határozatát. F. megköszönte a miniszter közbenjárását. A neki írt levél első sorait idézzük: „Köszönöm, hogy megóvott engem attól, hogy 40 év becsületes, a legsúlyosabb időkben is hűséggel végzett munkája után megszégyenítve, megbélyegezve hagyjam el munkahelyemet, a pesti izraelita gimnáziumot... Főlemelt fővel állok Isten és ember előtt...” Egyben: régi nyugdíját újabb alapon kéri. (Uo. XIX-J-1-v. 15. dbz. 1088-1948.) T. Bélát, aki mellett írásban is hitet tettek zsidó tanítványai, *Szép Ernő* pedig a „legbecsületesebb” magyarként említette visszavé-telét kérő levelében, és 1943-óta részt vett az ellenállási mozgalomban, csak 1947. november 3-án jelölte megtartásra a Létszámcsoökkentő Állandó Bizottság. (Uo. XIX-J-1-g. 147. dbz. 62-1-t-1947.) H. Antal budapesti állami gimnáziumi igazgató mellett egykori növendékei álltak ki, kérve ügyének revidálását. A Berzsenyi Dániel Gimnázium IV/b. osztályának tanulói írták a miniszternek: H. Antal „a legnehezebb időkben volt a zsidó osztály főnöke és ebben a minőségében a tőle telhető módon igyekezett elérni, hogy semmi hátrányt ne érezzünk abból, hogy nem tartozunk az akkori rezsim kedveltei közé. 1944. március 19. után pedig, ha panasszal fordultunk hozzá, verekedések ügyében, mindig a mi oldalunkra állt és megvédett bennünket.”. Kérésük meghallgatásra talált. A miniszterelnökségi döntés nyomán a Tankerületi Főigazgatóság „azonnali státuszba állítását” rendelte el. (Uo. 49. dbz. 56-1-t-17282-1947.) Dr. D. Ferenc szegedi gimnáziumi tanárt, mivel a politikai rendőrség a nála tartott házkutatás során (?) a szovjet fronton készült fényképeket talált, őrizetbe vette. Értelmezésük szerint ezek bizonyítják, hogy D. Ferenc az orosz fronton a partizánokkal szemben kegyetlenkedett. A szovjet városparancsnokság utasítására a rendőrség 1947. július 12-én átadta a szovjeteknek a foglyot. Jelenlegi tartózkodását nem ismerik. Mindezt tették azok után, hogy a frontszolgálatból hazatérve minden ruházata csak a zubbonyából és a katonanadrágjából állt, a VKM egyszeri rendkívüli segélyként kiutalt számára 300 forintot. D. Ferencet ebben a nyomorúságában „több közeli rokona” is segítette. Édesanyja nyugdíját viszont 25%-kal csökkentették. Tanárjelölt öccse egy éve tért haza a hadifogságból, másik még mindig ott nyúlódott. A miniszterhez írt segélykérvő levelében írta: „ruha nélkül nem taníthatok.” Őt sem vigasztalta, hogy – sajtóhír szerint – volt pályatársa, aki „kutyaóiban” húzta meg magát. (Uo. 43. dbz. 56-1-t-92943-1947.)

a pártok alkalmi szervezeteket hoztak létre, melyek segítségével egyrészt befolyásolni igyekeztek az állami létszámcsökkentő apparátus működését, a bizottságokon belüli többséget, másrészt biztosítani próbálták a szövetséges pártok közötti eredményes együttműködést, ami együtt járt a „testvérpártok” közötti – történelmileg évtizedekre visszanyúló – vetélkedéssel. A Pártközi Értekezletek, Pártközi Bizottságok, Döntő Bizottságok, Összekötő Bizottságok életre hívása és működése ezeket a célokat szolgálta. A ránk maradt levéltári források, annak ellenére, hogy a létszámcsökkentéssel összefüggő munkálatokkal kapcsolatban hatalmas mennyiségű iratanyag keletkezett, ezeknek a szerveknek a működéséről nem tudósítanak, a döntések

formálódásáról és születéséről még annyit sem tudunk, mint amennyit a Minisztertanács üléseiről készült jegyzőkönyvek elárulnak (Horváth és mtsai, 2003).²⁷

A BALOLDAL MÓDSZERTANA

A viszonyok érzékeltetéseképpen mutatjuk be kissé részletesebben azt a néhány adatot, amely a két munkáspárt (MKP, SZDP) együttműködéséről, annak elvi alapjáról és gyakorlatáról szól. 1946. március 29-i keltezésű az az irat, amely *Javaslat az összekötő bizottságok részére* címet viseli, és amelyet az SZDP Központi Titkársága küldött *Farkas Mihálynak*. Ebben olvasható:

„A két párt megállapodik abban, hogy a B-lista kérdésében igyekeznek teljesen közös szempontokat kidolgozni. Megállapodik abban, hogy olyan minisztériumban, ahol kommunista a miniszter, szociáldemokrata szakszervezeti tag kerül a bizottságba és fordítva. A más pártok kezén lévő minisztériumok fele-fele arányban vállalják a szakszervezeti kiküldetést, figyelembe véve azonban a kiküldendő szaktanácsai képviselők rátermettségét. Ebben a kérdésben külön meg kell állapodni a Szaktanáccsal. A B-lista összeállításánál **az elbocsátandók pártállására lehetőleg tekintettel lesznek**, de valamely párthoz való tartozás nem lehet ok arra, hogy olyanokat, akiknek politikai magatartása kifogásolható, vagy alkalmatlan, visszatartsanak.”

A helyzet a következő hónapokban sem változott. A Szaktanács 1946. június 12-én a következőkről tájékoztatta az MKP vezetését. „Az SzDP-nél a „tisztogatás ügyének nincs [...] felelős gazdája.” Nem bocsátották rendelkezésükre a tisztogatóra vonatkozó anyagokat, javaslataikat. Sajtójuk „eddig egyáltalán nem támogatta

akciónkat...”. A kommunista vezetés alatt álló minisztériumok Bizottságaiba kb. 30%-ban szociáldemokrata kiküldötteket adnak, a szociáldemokrata vezetésű minisztériumokban viszont csak szociáldemokrata kiküldöttekkel operálnak, az „ellenkezőre még nem is gondolnak”.²⁸ Végül egy 1946. július 18-i keltezésű do-

²⁷ A dokumentumkötetben a létszámcsökkentésről négy helyen található említés.

²⁸ SzKLt 1/f. 6/210. ó. e.

kumentumból idézünk, amely a „Jelentés a fővárosi B-listával kapcsolatos pártközi tárgyalásokról” címet kapta. Ebből kitűnik, hogy az alapvető jogszabályok tervezeteiről szóló tárgyalásokba a Szaktanácsot nem vonták be. A döntőbizottságokba viszont delegálhattak egy-egy tagot. Itt „rengeteg vitás kérdés merült fel...”. Ennek ellenére újabb pártközi tárgyalások indultak, és ezeken már a Szaktanács is képviselthette magát.²⁹ 1946. július 17-ig huszonnégy bizottság 395 vitás esetet utalt a pártközi bizottság elé. „A rendelkezésre álló terhelő adatok [...] általánosságban nagyon kevésbé kimunkáltak voltak, legtöbbjük általános...”. Ezeket igyekeztek kiegészíteni, ami megtette a kellő hatást. A letárgyalt 395 esetből 193-ban (49%) leépítésről, 202-ben (51%) megtartásról született határozat. A Bizottság jelentéseket terjeszthetett az egyes döntőbizottságok elé, aminek az lett az eredménye, hogy az eredeti pártközi megállapodással szemben 35 fővel több leépítési határozatot fogadtak el. Néhány B-listán kívüli is leépítésre került. Az SZDP védte, megfelelő érvek híján is, leendő tagjait.³⁰ A kommunista *Rajk László* vezette Belügyminisztérium ugyancsak az MKP irányvonalát képviselte az egyes önkormányzatokkal szemben.³¹

Nem lehet kétségünk, bár a többi párt, elsősorban a Kisgazdapárt ilyen irányú ténykedéséről nem szólnak az általunk ismert levéltári adatok, hogy *Nagy Ferencék is megragadtak minden lehetőséget* a politikai ellenfelek támadásának elhárítása, pozícióik védelme érdekében, visszaszorulásuk ismert folyamata során. Ez a küzdelem az előzőekben jelzett keretek között és módon zajlott valamennyi településen, a legkisebbtől a fővárosig, Szabolcs-Szatmár-

tól Zaláig mindenütt, a helyi sajátosságok teremtette légkörben, heveséggel, vagy éppen lanyha érdeklődés közepette, mondhatni érdektelenül.

A létszámcsökkentést kezdeményezők, előkészítők és annak végrehajtói jól tudták, hogy annak során a rövid és hosszú távú politikai, gazdasági, szakmai és egyéni érdekek heves összeütközése elkerülhetetlen. Mindenki védeni fogja a pozícióját, a minisztériumok is.

HELYZETI ELŐNYBEN A VKM

Közismert, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, *gróf Teleki Géza* és *Keresztury Dezső* minisztersége idején szálka volt a baloldal szemében, a tárcát a „reakció” egyik fő fészkének tartották, ahol a baloldali pártok képviselete gyenge, a minisztérium ügyeinek alakításában jelentős szerepet nem képes játszani. Ez természetesen komolyan befolyásolta érdekérvényesítő képességét a Minisztertanácsban is. Ezért tűnik meglepőnek a tanítók létszámcsökkentésével kapcsolatos siker. Nem volt könnyű győzelem. A minisztérium (VKM) előterjesztése mellett gazdag adatgyűjteményt, oktatás-politikai és politikai érveket sorakoztatott fel, döntően a tanítói karra és a fővárosra összpontosítva. *Béki Ernő*, az MPSzSz kommunista főtitkára, ha kellő óvatossággal is, az MKP KV-nek írt állásfoglalásában megfontolásra ajánlotta a VKM érvelését. A Köznevelés 1946. III. 15-i számában megjelent *B-lista és az oktatászemélyzet* című írás szerzője így érvelt: **a nevelői létszám ne csökkenjen, annak lényeges emelése szükséges.** „Természetesen ez nem azt

²⁹ Uo. 6/233. ó. e.

³⁰ Uo.

³¹ MNLt XIX-J-1-g. 25. db. 51-3t-101078-1946.

jelenti, hogy minden eszközzel ne igyekezzünk megszabadulni azoktól a nevelőktől, akiknek tudatosan reakciós szellemisége éppen a korszerű nevelői kívánalmakat veszélyezteteti alapvető mértékben.” (*Horváth*, 1975. 19., 23. o.) Az egyetértők és támogatók között volt a pedagógusok (tehát nemcsak a tanítók), az oktatásigazgatás és az érintett szülők bizonytalan számú, de nem lebecsülendő része is.

Azt kellett eldönteni: a közvetlen politikai cél, vagy a távlati cél szolgálata kapjon-e szabad utat. A köztisztviselői réteg politikai szempontú megrostálása és a közigazgatás demokratizálása, vagy a közoktatás-köznevelés demokratikus újjáépítése, az iskolázatlan, alacsony iskolázottságú tömegek általános műveltségének emelése, valamint a pedagógustársadalom legnagyobb számú, legkiszolgáltatottabb, legsanyarúbb életkörülmények között élő és a vidéki (falusi, tanyasi) néppel közvetlenül érintkező, rájuk a legnagyobb befolyással rendelkező réteg megnyerése-e a fontosabb. Nem volt könnyű dönteni.

Ennek jelzésére idézünk fel egy részletet a Minisztertanács 1946. május 14-i ülésén elhangzottakból. *Keresztury Dezső* miniszter arra hívta fel a jelenlévők figyelmét, hogy a nyolcosztályos általános iskola kiépítésénél elengedhetetlen a meg-

felelő számú és képzettségű pedagógus. Ha a 10%-os létszámcsökkenést a tanítói kárnál is végrehajtják, „visszasüllyednek” egészen. *Rákosi Máttyás* közbevetette: „Szükség is van, hogy legalább tíz évre visszasüllyedjünk, mert különben nagy

baj lesz.” A miniszter megismételte: akkor az általános iskola szervezését le kell állítani. Javasolta, hogy a tanító-ság – létszámát illetően – olyan elbánásban

szükség is van, hogy legalább tíz évre visszasüllyedjünk, mert különben nagy baj lesz

részesüljön, mint a rendőrség a belügyi tárcánál. A Minisztertanács, egyhangú határozattal, egészen kivételes esetekben változtatásokat eszközölhetne. Ha ezt nem sikerül kiharcolnia, „az nagy veszteség lesz a tárca számára”. *Nagy Ferenc* miniszterelnök megnyugtatta: **egy tanító sem lesz elbocsátva!** Az iskoláztatás fontos, „még fontosabb érdek, mint a B-lista keresztülvi-tele”.³² A VKM és a Pénzügyminisztérium közötti tárgyalások és a további minisztertanácsai előterjesztések és döntések a tanítók, és szélesebb értelemben az iskolák oktatószemélyzetének esetében a létszámcsökkenés „**mérsékeltőbb**” **végrehajtását írták elő, tették lehetővé.**³³

A feladatot növelte és egyben bonyolította is, hogy július 17-től az egyházak által fenntartott oktatási intézményekre is kiterjesztették az 5000/1946. ME sz. rendelet hatályát.³⁴ A jogszabály alkotói – szándé-

³² MTJkv. 1946. május 14. 624. o.

³³ MNLt XIX-J-1-g. 25. dbz. 51-3t. 65325,65422,64501-1946.

³⁴ A VKM – miután május 25-én és 31-én értekezleten vitatták meg az egyházi iskolák létszámcsökkenésével kapcsolatos kérdéseket, arra kérte az egyházak vezetését, hogy a hatóságuk alatt álló iskolák alkalmazottainak elbocsátására vonatkozó javaslatukat 1946. június 5-ig tegyék meg. (MNLt XIX-J-1-g. 25. dbz. 51-3t-60138-1946.) (Uo. 66009-1946.) *Ravasz László* 1946. augusztus 27-én kelt, igen diplomatikusan megfogalmazott átiratában a következőkre hívta fel a VKM figyelmét: a.) végrehajtják, ha ez a rendelet a többi egyházra is vonatkozik, b.) az egyház szolgálatában álló csak az egyházi törvényekben szabályozott eljárás útján mozdítható el. „Ezért akár a tárcák létszámának, akár a fenntartói állások számának csökkentéséhez való hozzájárulás meghaladja” hatáskörét. Erre csak a Zsinat jogosult. Nem akarják útját állni a rendelet végrehajtásának – bár egyetlen nélkülözhető pedagógusok sincs – elvárják, hogy a végrehajtás során az egyház jogos és méltányos érdekei [...] megóvassanak.” (MNLt XIX-J-1-g. 25. dbz. 51-3t-110855-1946.) (A győri rk. püspök és a dunamelléki evangélikus egyházkerület kritikai észrevételeit ld. uo. 27. dbz. 51-3-t-48128-1946.)

kosan vagy szakmai felkészültségéből? – megsértették az egyházak nagy hagyományú autonómiáját, amiből nem kívánatos (vagy éppen tudatosan kikényszerített?) vita kerekedett. Ez is egyik zavaró mozzanata volt a végrehajtás nehezen induló folyamatának. Mielőtt ennek bemutatására rátérnénk, néhány adattal érzékeltetni kívánjuk azt a valós helyzetet, ami a létszámcsökkenés „mérsékeltebb” végrehajtását indokolta, lehetővé tette a néptanítók és általában a pedagógusok körében. Ezek között első helyen állt az 1945-től jelentkező **krónikus létszámhiány**.

NEM KEVESEBB, TÖBB PEDAGÓGUS KELL!

Mert: hiányoztak az 1945 előtti évtizedekben politikai, vallási, gazdasági okkal ürüggyel elbocsátottak, kényszernyugdíjazottak, a háborúban elesettek, haláltáborokban meggyilkoltak, a hadifogságban sínylődők, az 1938 utáni visszacsatolások során Felvidéken, Erdélyben, Kárpátalján és Délvidéken munkát vállalók, a bombázások és a hazánk területén zajló harci cselekmények következtében életüket veszítették, az igazoló eljárások és a bűnvádi eljárások során állásvesztésre ítélték, az 1945-ben és a következő években a nyugdíjkorhatárt elérők, s végül az önként(?) más megélhetést választók. Szórt adataink jelzik ennek a hiánynak a helyenkénti eltérő mértékét. Az MKP KV Falusi Bizottsága jelentette a KV-nek, hogy

a Tolna megyei Uzd községben, a helyi szervezet tájékoztatása szerint nincs tanító, és 90 gyermekkel nem foglalkozik senki.³⁵ A tiszakerületi evangélikus püspök VKM-nak küldött tájékoztatása arról szól, hogy a nyíregyházi evangélikus egyházközség öt városi és 20 tanyasi iskolát tart fenn. A nagy létszámú testületekből még mindig hiányzik tizennégy tanerő, ami a munka elvégzését erősen hátráltatja. Budapest és környékének „megnyílása” következtében négy tanítójuk visszatért, akik nehezen viselték a front átvonulása okozta izgalmakat, féltek a bombázásoktól. Politikával „egyikük sem foglalkozott”. A város központi iskolájában – tért rá a részletekre a püspöki jelentés – 21 tanító működött, helyén maradt kettő. A többi vagy katonai szolgálatot teljesít, vagy elmenekült. A két helyén maradt közül az egyiket az oroszok elvitték. Jelenleg heten dolgoznak, akik közül egynek nincs oklevele. A tanulók száma: 417. Összesen maradt az 5. és a 6. osztályban 82 növendék, a 7. és a 8. osztályban 40. A II. számú tanyás iskolában egy tanító dolgozott, elmenekült, pótlás nincs, a tanítás szünetel. Itt 74 tanuló maradt mester nélkül. A tanya népe nem menekült el. A benkőbokori három tanerős iskolából a tanítók elmenekültek, 206 gyermek maradt magára. Csak az utóbbi időben foglalkozik velük egy diploma nélküli tanító.³⁶ A Kecskeméti Tankerület jelentette a minisztériumnak: 1944. október 30-án a város „egészen lakatlanná” vált. Az emberek a közeli tanyákra és Budapestre húzódtak. A tanyák népe vezető nélkül maradt.³⁷ Még 1946 októberében

³⁵ SzKLT 43/f. 84. ő. e.

³⁶ MNLt XIX-j-1-a. 3. dbz. 51-3t-1945.

³⁷ Uo. 51-3t-55318-1945., *Kecskeméti Lapok* 1946. október 1. 2. o., uo. 101. dbz. 56-3t-142896-1946. A székesfehérvári tankerület jelentése a VKM-nak a pedagógushiányról és -feleslegről. Uo. 100. dbz. 56-3t-28399-1946. A Katolikus Tanügyi Főhatóság Elnök Főigazgatójának jelentése. Uo. 84. dbz. 56-2t-28282-1946. A hajdúdorogi református gimnázium igazgatója kérte a VKM-tól, a pedagógusokat ne vonják be a háborús károk összeírásába, mert gátolja a nehezen biztosítható pedagógiai munkát. Ld. még a nevelőhiányra vonatkozó kényszerintézkedésekről: SzKLT 43/f. 57. ő. e.

is hiányzott a belterületi tanítók közül 14, a külterületiekből pedig 61. Ballószögön 250 gyermekre jut két tanító. Ötvenhárom pusztai tanteremből tíz rom. Legalább 50 évvel visszavetette az oktatást a háború „minden tekintetben”. A Nagykállói Állami Szabolcs Vezér Gimnázium igazgatója jelentette a minisztériumnak: „Négy, egyesablakú (sic!) helyiségben másnaponként, a község jóvoltából gyéren kerülő tüzelőanyaggal, nem szakképzett óraadók bevonása mellett, minden továbbtanuláshoz fontos tantárgyból folyik a tanítás.”

Hasonló tartalmú adatokat tudnánk idézni számtalant, az ország minden, különösen pedig a hosszú ideig húzóódó, hullámzó harci tevékenységek (Debrecen, Kecskemét, Budapest, Székesfehérvár stb.) színhelyein működő iskolák sirlalmas anyagi (épületek, felszerelések) helyzetéről és pedagógus-ellátottságáról, a szaktanárok jelentős hiányáról. Ettől eltérő jelenségek is mutatkoztak. Debrecenben például „sok” volt a tanító, viszont nem voltak hajlandók a tanyákon munkát vállalni. Nem kevesen, a tanítókat nyomasztó anyagi viszonyok miatt elhagyták a pályát, más munkát kerestek. Ez a magatartás, a szakos ellátottság krónikus hiányával együtt, még évtizedekig kísérő jelensége lesz a közoktatásnak (*Mészáros, Németh és Pukánszky, 2003*). A VKM-hez érkező helyzetjelentések, megoldási javaslatok, anyagi támogatás iránti kérelmek s az első eredmények fölött érzett öröm megnyilvánulásai teljesen indokoltak voltak.

Az 1938. évi bécsi döntés után a visszacsatolt országrészekben munkát vállaló pedagógusok (tanítók, tanárok, óvónők

stb.) elűzése, hazamenekülése igen szerény mértékben ugyan, de mégiscsak enyhítette a tanszemélyzet hiányát. A politikai pártok, elsősorban az MKP, őket is felkarolta, azokhoz a társadalmi csoportokhoz hasonlóan, akik szociális vagy politikai okoknál fogva kiszolgáltatottak voltak, helyzetük veszélyeztetettsége miatt oltalomra vágytak, „bármilyen” áron. Az MPSzSz KV 1945. május 24-én a Budapesti Nemzeti Bizottságnak küldött átiratában – a menekültek igazolásával kapcsolatban – állapította meg: „az MPSzSz igen nagy súlyt helyez arra, hogy ez az értékes pedagógus réteg kiválasztása mielőbb megtörténjék”.

nem kevesen, a tanítókat nyomasztó anyagi viszonyok miatt elhagyták a pályát, más munkát kerestek

Számuk ekkor kb. 200 volt. Nyilvántartásuk a VKM-ban „alig pár hete indult meg”.³⁸ Igazolásukat – melyhez elég volt egy bizottság felállítását – 1945. augusztus 13-án kezdték.

A minisztérium e hónap első felében összegyűjtötte az adatokat, amelyekből kiderült, van-e, és milyen mértékű a pedagógushiány. Ennek alapján kaphattak beosztást a menekült pedagógusok. Az MPSzSz egyik összegzésében olvasható: „Azt meg kell mondanom, hogy az eddigiek nem sok reménnyel kecsegtetnek bennünket. A minisztérium az esetleges kinevezéseket a Szakszervezet közreműködésével fogja eszközölni.”³⁹

A pedagógusellátottság hivatalos megítélésében az eddig idézett források bizonyossága szerint szélsőséges és ingatag volt. Az iskolák, a helyi Nemzeti Bizottságok, a Tankerületek viszont tisztában voltak a valós helyzettel. A náluk munkára jelentkező menekült/hazatért pedagógusok mielőbbi munkába állítása elemi érde-

³⁸ SzKLt 43/f. 13. ó. e.

³⁹ Uo. 12. ó. e.

kük volt. Mivel jórészt nem volt lakásuk, bútorzat, nemegyszer váltás ruhanemű és készpénz nélkül érkeztek, irataik elpusztulása, elvesztése, hiánya miatt igazolásuk késett, illetve a szakemberek szerint egyet jelentett a „sötétbe ugrással”, a munkába állítandókkal „nyilatkozatot” írtak alá. Ennek értelmében, ha az Igazoló Bizottság, illetve a Nemzeti Bizottság döntése kedvezőtlen, a munkába állított pedagógus, közalkalmazotti állásának további betöltését illetően az állammal, vagy az alkalmazó hatósággal szemben semminemű követelést nem támaszthat. A Tankerületi Főigazgatók, elsősorban a déli, délnyugati országrészen működők jelentették a minisztériumnak a náluk jelentkező menekült pedagógusok számát, legfontosabb adataikat és ideiglenes beosztásukat. Menekültek érkeztek Bács megyébe és jelentkeztek Kecskeméten: pl. Komlód-tótfaluról, Bácskeresztúrról, Magyarkanizsáról, Adorjánról, Kápolnásfaluról, Borsapolyánáról, Nagybányáról, Feketepatakról, Szabadkáról, Bácostopolyáról és Szenttamásról.⁴⁰ A Pécsi Tankerületnél: Szabadkáról, Csurgóról, Újvidékről, Besztercéről, Barcsról, Zomborból. De érkeztek oda Budapestről, Érdről, Újpestről is. Volt, aki bizalmi állásban folytathatta működését. A ránk maradt iratokból nem derül ki, hogy a tárgyalt időszakban összesen hány pedagógus érkezett a trianoni határokon túlról, mennyi szolgálati idővel, milyen volt a végzettségük, a minősítésük, a kor és vallás szerinti megoszlásuk, miként azt sem tudjuk megmondani, hányan kerültek vissza eredeti iskolájukhoz, valamint hányan helyezkedtek el egykori lakhelyüktől távol, más iskolába. Ők is részesei voltak a háborút követő „népvándorlásnak”, amely még

hosszú ideig tartott (és 1956. november 4-e után újabb hullámokat vetett). Amíg a pedagógusok elhelyezkedése viszonylag gyorsan megtörtént, a menekült tanulók ügyét még országos társadalmi mozgalom útján sem sikerült nyugvóponttra juttatni.⁴¹

A szovjet, angol, amerikai, francia **hadifogolytáborokban** tengődők között **is jelentős számú pedagógus** végzettségű volt. Főként a tartalékos tisztek között. Különböző időpontokban, módokon, egészségi és szellemi állapotban tértek haza, ki szökve, bujkálva, gyalogosan és alkalmi segítséggel, ki a szovjet agitátorképző táborból politikai feladatot vállalva, ki pedig kormányközi megállapodás alapján, politikai gesztusként engedélyezett kontingens tagjaként, vasúton. Fogadtásuk eltérő volt. A családok, a rokonság többnyire remegő lélekkel, tárt karokkal, könnyes szemmel ölelte magához a hazatérőt. Egyeseket már nem várt a házas-társa. Volt, akit a hazaérkezését követő napon már a rendőrök kerestek, másokat a munkásszázadokban megalázott aljuk rendelték kerestek életre-halálra, lincseltek meg a nyílt utcán. Utóbbiak között is volt tanító, nem is egy.

A Szakszervezeti Tanács egyik vezető munkatársa írta *Nemes Dezső*nek 1946. január 10-i dátummal: „A hadigondozás szent ügy és nemzeti becsület kérdése.” Ennek jegyében alakították meg a Magyar Hadifogoly Híradó Társaságot és a Hadifogoly Híradó című lapot. Cél: jogvédelem, kapcsolatteremtés, felvilágosítás. A hazatérők fogadásában, éllemezésével, felruházásával a Vöröskereszten kívül számos egyházi és világi társadalmi szervezet működött közre, pl. a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége.⁴² Ugyanakkor

⁴⁰ MNLt XIX-J-1-a. 3. dbz. 51-3t- 55376-1945., uo. 55269-1945., uo. 39. dbz. 56-1t-106554-1946.

⁴¹ Uo. XIX- J-1-g. 25. dbz. 51-3-127736-1946.

⁴² SzKLt 1/f. 6/51. ó. e.

P. Lajosnének a Népjelölti Miniszterhez írt segítséget kérő levelében ez olvasható: „A létszámcökkentés végrehajtása során **a székesfővárosnál az összes hadifoglyot B-listára helyezték.**”⁴³ Szerencsére a pedagógusok körében ilyen meghökkentő, bosszúvágyról és politikai vakaságról tanúszkodó lépésre – tudomásunk szerint – nem került sor.

HOMOKSZEMEK A GÉPEZETBEN

Ilyen bonyolult viszonyok közepette **kezdődött meg 1946 júliusában** – mint azt már az előzőekben jeleztük – a létszámcökkentés országsszerte, a pedagógusok körében a kényszerű engedmény jegyében. A gyors végrehajtásnak **számos akadálya** volt. Ezek közül első helyen említjük a létszámcökkentés befolyásolására lehetőséget nyújtó, magas beosztású hivatalnokok (miniszter, minisztériumi államtitkárok, osztályfőnökök stb.) megnyerésére irányuló kísérleteket. Minden veszélyeztetett, minden elbocsátott és rokonsága megmozgatta az összes volt osztálytársat, kollégát, társadalmi egyesületi tagtársat (pl. KALOT, Emericana, cserkészlet stb.), jelenlegi párttársat, ügyének kedvező elbírálása érdekében. A VKM-ban *Keresztury Dezső*, majd *Ortutay Gyula* miniszter mellett dolgozó miniszteri tanácsos, az elnöki ügyosztály vezetője volt az, akihez – adataink szerint – a legtöbb kérelmező fordult. Dr. B. András debreceni állami gimnáziumi tanár esetében is ezt tették. Kívánságára felhívták az illetékes Bizottság VKM kiküldöttének figyelmét „a nevezett tanár ügyének tárgyi-lagos” elbírálása „elősegítésére.” A „tárgyi-

lagos” elbírálás eredményeképpen az illetőt nemcsak visszavették, hanem – kérésére – ugyanabba az iskolába került, amelyik az utolsó szolgálati helye volt.

T. Lajos kalocsai jezsuita gimnáziumi igazgató ellen a B-listával kapcsolatban a Szakszervezet (MPSzSz) részéről „erős támadás indult és B-listára helyezéséhez ragaszkodtak.” Pedig ellene – hangsúlyozták a beadvány készítői – „semmilyen komoly alappal bíró vád nincsen”, de a támadás miatt szükséges „ügyére a VKM kiküldött figyelmét felhívni.” T. Tivadar pestszentlőrinci állami gimnáziumi igazgató esetében is ezt kérték. Az illetékes bizottság elnökeivel közölte a Minisztérium, hogy az ügyet „igazságos megvizsgálásra” érdemesnek tartja, és kéri a VKM megbízott előadóját, hogy a „fentiek érdekében minden lehető tegyen meg.” Dr. W. Gizella esetében „az ügy nagy horderejére való tekintettel” a minisztériumon belüli ügyintézés szabályainak mellőzésével tették meg a kedvező döntéshez szükséges lépést.⁴⁴ Nemegyszer viszont a miniszter politikai érdekeire hivatkozva, még az egykori iskolatársak közvetlenkedő stílusú kérelmeit is elutasították, illetve felhívták az illető figyelmét bejelentésével járó erkölcsi kötelezettségére. Ilyen volt pl. a Budapesti Zrínyi Miklós Gimnázium cserkészletben jelentős szerepet játszó igazgatójának az ügye. É. Emil felesége járt közben internált férje ügyében, hangoztatva, hogy egész családja „éhhálálnak van kitéve”. A kérelemmel foglalkozó ügyosztály a következőket jegyezte az iratra: „Időközben megállapítottuk, hogy É. Emil pártfogásával a miniszter urat támadásnak tesszük ki”, mert „eddiggi magatartásával támogatásra nem tartható érdemesnek.”⁴⁵ A „Kedves Tantusz”

⁴³ MNLt XIX-c-1-a. 1. dbz. 11459-1946.

⁴⁴ Uo. XIX-J-1-g. 40. dbz. 56-1t. 42067-1947., uo. 133645-1946., uo. 53. dbz. 56-1t-110852-1946., uo. 70. dbz. 56-1t-114233-1946.

⁴⁵ Uo. 44. dbz. 56-1t-137455-1946.

Ortutay, hajdan volt iskolatársát a Miniszterelnökséghez irányította, a Független Kisgazdapárt Országos Központjából érkező kérést pedig egyszerűen elutasította. A párt szegedi szervezetének K. Jolán polgári iskolai tanárnő ügyében írt kérelmét viszont hatékonyan támogatta.⁴⁶

Szülők, tanulók, ifjúsági szervezetek is próbáltak kívánságaik elérése érdekében patronusokat szerezni. A Budapesti VI. kerületi Mária Terézia Állami Leánygimnázium tanulói egyenesen

a köztársasági elnökhöz fordultak kedves tanáruk visszavétele érdekében. Az ügyben illetékes VKM megtette a szükséges lépéseket.⁴⁷ A szentesi Horváth Mihály

Gimnáziumban 1946. szeptember 16-án vált ismertté a B-listázott tanárok névsora. Ez olyan felbolydulást idézett elő, hogy lecsillapítása hetekig tartott. A helyi sajtó részletesen tudósított az iskolán belüli és a szülők részvételével folyó személyi-politikai perpatvarról. Ennek során a város iskoláiban folyó létszámcsökkenés hatásait is felvillantotta, szociáldemokrata szemszögből.⁴⁸ 1946. május 3-án kelt az a VKM-nek küldött beadvány, melyet a Mohácsi Állami Gimnázium „demokratikusan gondolkozó diáksága” nevében heten írtak alá. „Mohács megyei város gimnáziumának tanulóinak kérését atyai szeretettel meghallgatni szíveskedjék.” Szeretnék, ha közbenjárna a belügyminiszternél annak érdekében, hogy a létszámcsökkenési ren-

detlenek a tanári testületet érintő végrehajtását függessze fel, vagy alapos mérlegelését rendelje el. Négy tanáruk leépítése megdöbbenette mind a várost, mind pedig az iskola ifjúságát. A gimnázium tanári testületének létszáma kisebb, mint volt 1938-ban. Három megüresedett állást helyettes tanárok alkalmazásával töltöttek be. Egyik tanáruk fél fizetésért dolgozik. Demokratikus szellemben oktatnak. Szívvel, lélekkel szeretik tanáraikat, mellettük állnak áldo-

zatos munkájukban is. Beadványukról – zárták soraikat – a tanári testület nem tud.⁴⁹

1946. április 20-án kelt az MKP gyulai szervezetének levele, melyet a párt

Négy tanáruk leépítése megdöbbenette mind a várost, mind pedig az iskola ifjúságát. A gimnázium tanári testületének létszáma kisebb, mint volt 1938-ban.

KV-nek címezték. Ebben panasztolták, hogy a Polgári Demokrata Párttal (PDP) is jobban együtt tudnak működni, mint az SzDP-vel. „Ennek legfőbb oka abban rejlik, hogy valamennyi tisztviselő, akiknek múltjában bizonyos folt van, igyekezett a B-lista elleni védekezéséppen az SzDP-ben elhelyezkedni, s lassan az a helyzet, hogy ők a hangadók, legalábbis a háttérből. Például: a SZIM, az itteni diákság reakciós elemeinek bevonásával tüntetést akart szervezni a B-lista ellen. Ezt a mi pártunk (MKP) felkészültsége akadályozta meg.⁵⁰

Zavarta, bonyolította, lassította, hosszabbította az eljárást a **pedagógusok egymás elleni vádaskodása**, ezek személyi és egzisztenciális motívumai, egyes bizottságok

⁴⁶ Uo. XIX-J-1-v. 15. dbz. 488-1948., uo. 17. dbz. 1707-1948.

⁴⁷ Uo. XIX-J-1-g. 76. dbz. 56-2t-119964-1946.

⁴⁸ *Szentesi Lap* 1946. szeptember 7., 3. o., szeptember 17., 1. o., szeptember 18., 3. o., szeptember 20., 2. o., szeptember 22., 2. o., szeptember 26., 2. o., szeptember 27., 2. o., október 12., 2. o., október 19., 3. o., október 23., 2. o.

⁴⁹ MNLt XIX-J-1-g. 88. dbz. 56-2t-54020-1946., uo. 124. dbz. 57-1t. 164.231-1947. A pécsi katolikus tanítóképző gyakorló iskolájának egyik tanára érdekében a szülők léptek fel kezdeményezőként.

⁵⁰ PIL 274/7. 188. ő. e. Az MKP Szervezési Osztálya a következő megjegyzés kíséretében küldte el a jelentést Farkas Mihálynak: Ha az adatok „csak ötven százalékban felelnek meg a valóságnak, akkor Gyulán a helyzet valóban elszomorító”.

illetéktelen beavatkozása nem rájuk tartozó ügyekbe, a véleményezésre hivatott demokratikus szervezetek közötti, nemegyszer igen éles ellentét és véleménykülönbség, a bizottságok kellő tájékoztatásának/tájékozottságának hiánya. B. H.-t a megbízott igazgatója állásából felfüggesztette, valamint a politikai rendőrség útján a Nemzeti Bizottságban is befeketítette. Vádjai alaptalanoknak bizonyultak, ezért a szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság azonnali hatállyal visszahelyezte. A meghurcolása miatt nem tudott dolgozni, betegszabadságra ment. Iskolája megbízott igazgatójának vádjai, „állandóan visszatérő szólások, s mivel tagja az MKP-nak, támogatja a Nemzeti Bizottság és a Szakszervezet is, befolyását mindenütt érvényesíteni tudja”. B. most azt kéri, hogy a „hajza elkerülése végett” nevezék ki más helyre.⁵¹ A bonyhádi evangélikus gimnázium egyik tanára G. J., kollégájára, G. M.-re vonatkozólag „írásbeli adatokat hozott fel [...] társadalmi és politikai szerepéről.” Kéri, továbbítsák az illetékes létszámcsökkentő bizottsághoz „szíves felhasználás végett”.⁵² W. Ferencné fővárosi gimnáziumi tanárnőt a 25. számú döntőbizottság végelbírás alá vonta, nyugdíjazta és elbocsátotta. Az ügyének kivizsgálása eredményeként a miniszterelnök vette vissza. Kiderült: 1.) Mindig jó volt a minősítése. 2.) Alig mulasztott, csupán szülei szabadságát vette ki. 3.) Férfjével együtt, aki a III. kerületben honvéd hadigondozó tiszt volt, „tevékenyen részt vett az ellenállási mozgalomban”. Ez a magyarázata annak, hogy 1944 márciusától 1945 februárjáig nem tanított. Számptalan üldözött életét mentette meg a fővárosban

és vidéken. Gyermeke kiskorú, férje ideigleg teljesen tönkrement, munkaképtelen, 79 éves apját is neki kell eltartania.⁵³ Ilyen és ehhez hasonló esetekben a szükséges iratok az ügyintézés idején kerültek elő olykor egyenesen a „romok alól”.⁵⁴ A debreceni, pápai és szegedi városi zeneiskolákból illetéktelen beavatkozás következtében elbocsátott öt pedagógusból kellett négy oktató állásába visszahelyezni.⁵⁵

Komoly akadályt jelentettek a **közlekedési, utazási nehézségek**. A hidak (jórészt a vidékiek is) használhatatlanok, a vonatok kényelmetlenek, fűtetlenek voltak, nem egy vonalon marhavagonokból állították össze a szerelvényeket („boci-pullmann”). Ennek ellenére a „feketézők” tömegei ellepték a kocsik tetejét, fűtőkben lógtak a lépcsőkön. Ember és áru ki volt szolgáltatva a „zabraló” szovjet katonáknak, főleg a front elvonulását követő hetekben, hónapokban, de még 1946-ban is. A B-listázást előkészítő értekezletről többen ezért maradtak távol. Előfordult, hogy bizottsági elnökséggel megbízott személy megbetegedett, helyettesről kellett gondoskodni. Kecskeméten – amennyiben a helyi lap igazat írt – az egyik bizottság elnöke „eltűnt”. A munka emiatt késve indult. Szegeden a szakszervezeti küldött nem jelentkezett, pótlását a helyiek a VKM-től kérték. Volt iskola, ahová a végrehajtásról szóló körrendelet szombaton érkezett – pl. a pesti izraelita hitközség leánygimnáziumába –, a húsvéti szünetet már pénteken kiadták, csak május 24-én került sor a hármas bizottság megalakítására.⁵⁶ Az oktatásigazgatási apparátus nem rendelkezett a szükséges számú és legalább

⁵¹ MNLt XIX-J-1-g. 25. dbz. 51-3t.93549-1946.

⁵² Uo. 47. dbz. 56-1-t. 118269-1946.

⁵³ Uo. 72. dbz. 56-1-t. 140636-1946.

⁵⁴ Ez – mint erre már többször utaltunk – számtalan esetben gátolta az érintett személy múltjának tényeken alapuló megítélését, a tisztogatás során elkerülhetetlen a.) b.) c.) lajstromba sorolását, egész további pályafutását, sorsának alakulását. Pl. MNLt XIX-J-1-g. 149. dbz. 63-1-t-114629-1946.

⁵⁵ MNLt XIX-J-1-g. 25. dbz. 51-3-t. 102419-1946.

⁵⁶ Uo. XIX-J-f. 344. dbz. 64053-1946.

elfogadhatóan gépelni tudó munkatárssal. Költségvetésükből nem, vagy csak nehezen tudták fedezni a létszámcsoökkentéssel összefüggő kiadásokat. Gondot okozott a személyi lapokkal történő ellátás. Fejér megye és Székesfehérvár város tanfelügyelője jelentette a VKM-nek: a megküldött személyi lapok a népoktatási kerületben „aránytalanul kevésnek bizonyultak”. Kaptak kétszázat, szükség volna még hatvan darabra. Eddig azért nem kért, mert egy Budapestre utazott kolléga hozott és abból – úgy gondolta – ő is kap. Csalódott, mert azokra a főigazgatóságnak szüksége volt. Más iskolákban is mutatkozott hiány személyi lapokban. Volt tankerületi vezetés, amely azt kívánta, hogy a hiányt, emlékezett alapján, házilag készített pótoltják. Az ebből származó pontatlanságot az érintett iskolavezetés nem vállalta, ezért fordult segítségért a VKM-hoz. Akadt Nemzeti Bizottság, amely egyetlen listán küldte a létszámcsoökkentési javaslatát. A pestszent-erzsébeti pl. ilyen „körültekintő és jogilag megalapozott” minősítésekkel: „erősen favorizálta a Szálásra való eskütételt”, „1944-ben magát horthystának deklarálta”, „tanításában a demokráciát kigúnyolja”. A minisztérium indokoltan követelte, hogy minden személyről külön-külön tegyenek előterjesztést, mellékelve a bizonyítékokat.⁵⁷ Volt iskola, amelynek igazgatója „elfelejtette” aláírni és pecséttel ellátni a felterjesztést. Mások nem a megfelelő címre küldték. Sok baj volt a határozatok eljuttatásával a címzethez, a vétívek aláíratásával, ami

a számvevőségek munkáját akadályozta. A számtalan pótjelentés, amit az iskolák, népoktatási kerületek, egyházi tankerületek főigazgatóságai küldtek, ezekre az okokra vezethető vissza. Nem tudjuk, hogy egyedi esetről volt-e szó, de a Pest Megyei és Székesfővárosi Tanfelügyelőség vezetője nem hajtotta végre a teljes szolgálati idejüket betöltött tanítók elbocsátásáról szóló VKM rendeletet.⁵⁸ Nemegyszer szükség volt politikai fogalmak tartalmának egységes értelmezését célzó eszmecserére, vagy a jogalkalmazási dilemmák feloldására. Mindez lassította az eljárást.

FESZÜLT SÉG A MINISZTER TANÁCSBAN

Az országos és a vidéki **sajtó** rendszeresen közölt híreket, tudósításokat, értékeléseket a létszámcsoökkentés előkészületeiről, megkezdésének időpontjáról, a bizottságok munkájának ritmusáról, a döntésekről és azok hatásáról. Ezek az írások az egész folyamatot igyekeztek nyomon követni, a rendőrségnél történő elbocsátásoktól a magántisztviselőig. A tanítók, **pedagógusok ügyeiről csak nagy ritkán tettek említést**, akkor is szűkszavúan. Ez „kivételezett” helyzetükkel, a helyi szervek oktatással és művelődéssel kapcsolatos érdekességével, gondoljaival és a vidéken a nagyvárosokénál jóval nagyobb hatású ismertséggel, személyes

⁵⁷ Uo. 62841-1946., uo. XIX-J-1-g. 20. dbz. 51-3-t-35096-1946., uo. 50-3-t., uo. 118. dbz. 56-11-36525-1946., 104734-1946.

⁵⁸ Uo. XIX-J-1-f. 50-2-t-11615-1946. Az Iparügyi Minisztérium a 2.088/el. sz. átiratában értesítette a VKM-ot, hogy „egyes” VKM-hez tartozó tisztviselőket saját státuszába „őhajtja” átvenni, minél előbb. A kultuszárca 1946. május 27-i válaszában írta: „Tekintettel a folyamatban lévő létszámcsoökkentő vitás kérdésekre [...] az átvételről mielőbb dönt, és az iparoktatás létszámába történt tényleges behelyezésükről” intézkedik. „Jelenleg módomban van a nevezett (öt) tanító átvételéhez készséggel hozzájárulni. Egyelőre nem tudok a felől nyilatkozni, hogy ez az állásfoglalásom a létszámcsoökkentő intézkedések megtörténte után is ilyen értelemben maradhat-e.” (MNLt XIX-J-1-g. 101. dbz. 56-3-t-47274-1946.) Ezekről az egyezkedésekről szóló adatok találhatóak még: Uo. 150. dbz. 63-3-t-1946., uo. 25. dbz. 51-3-t-89548-1946., uo. 147. dbz. 62-1-t-szné., uo. 25. dbz. 51-3-t-89548-1946., uo. XIX-A-10.6. dbz. I/2-r.t.

kapcsolati hálóval magyarázható. Szembetűnő a pedagógiai sajtó „közönye”, hallgatása, amely kiterjedt a létszámcsök-

entés lebonyolítására, a Szakszervezet ez irányú tevékenységére, a végső összegzésre és a hatás bemutatására.⁵⁹

⁵⁹ *Alföld* 1946. augusztus 18. 1. o. A főispán szerint a tisztogatás Békés megyében sokkal enyhébb volt, mint pl. Somogyban, de – tette hozzá magyarázatként – Békés mindig sokkal demokratikusabb volt, mint Somogy. Uo. 1946. március 10. 1. o., március 24. 3. o. Megkezdődött a Népi Bizottságok által javasolt tisztviselők felfüggesztése. A vármegye egész területén befejeződött a listák felterjesztése. Uo. június 16. 2. o., június 27. 2. o., *Cegléd Népe* 1946. március 10. 1. o. A „Megtisztított közigazgatást” c. írás Budapest példáját idézve, ahol a szerző szerint a Városházáról egyszerre 3.000 tisztviselőt bocsátottak el, úgy látja „Cegléden is meg kellene mielőbb kezdeni...” Uo. 3. o., uo. 1946. március 15. 1. o., uo. 1946. április 28. 1. o., uo. 1946. augusztus 4. 1. o. A tisztogatás befejeződött. Hetvenhárom tisztviselőt építettek le. Debrecen 1946. február 21. 1. o. „Hetek óta szó van a B-listáról... Ha elkerülhetetlen, legyen igazságos, szociális, pártszempontokon felüli és főleg emberséges.” 1946. április 25. 2. o. A lap felhívta olvasói figyelmét arra, hogy a B-lista végérvényes, ha: a miniszteri biztos, a főispán, a polgármester, figyelembe véve a Nemzeti Bizottság álláspontját, dönt az előterjesztésről. Uo. 1946. május 3. 2. o., uo. 1946. július 2. 4. o. Július elsején – adta hírül a lap – hajnali két órakor érkezett Debrecenbe a Belügyminisztérium leirata. A megyében öt bizottság fog működni. Uo. 1946. július 3. A vármegyeben 468 köztisztviselőt helyeztek B-listára. Uo. július 30. 3. o. Felülvizsgálják a város és a vármegye B-lista bizottságainak munkáját. Uo. 1946. július 25. 2. o. A vármegye házán működő B-lista bizottságok közül már több befejezte munkáját., Uo. 1946. szeptember 15. 1. o. „A lélekvásárlás vége” címmel közölt cikket a lap a tisztogatásról, amely „nagyjából” befejeződött. *Kecskeméti Lapok* 1946. július 5. 1. o. Vasárnapig végrehajrták a B-lista rendeletet. Uo. július 12. 2. o., uo. július 14. 1. o. Legkétsőbb a jövő hét végéig befejezik a létszámcökkentést. Uo. július 16. 1. o. „Nyomavestett a harmadik B-lista bizottságnak” címmel közölt cikket a lap., Uo. 1946. július 19. 1. o., uo. július 21. 2. o., uo. július 23. 1. o. A harmadik bizottság holnap kezdi meg munkáját, adta hírül a lap. Uo. 1946. július 26. 1. o. A harmadik bizottság 480 elbírálandóból 130 azonnali elbocsátásról hozott határozatot., Uo. 1946. július 28. 1. o. Itt a forint Kecskeméten! Több láda 1 és 10 forintos érkezett. Uo. 1946. július 30. 3. o. Még mindig nem végleges a városi B-lista! Uo. 1946. augusztus 2. 1. o. Közlök a teljes városházi B-listát. Köztük van 2 óvónő és egy dajka. Uo. 1946. augusztus 4. 3. o. Készül a pedagógusok B-listája. Uo. 1946. augusztus 6. Elkészült a megye tanítóinak B-listája. A 354-ből tizenkettőt bocsátanak el. Állítólag ennek fele kecskeméti, fele pedig kiskunfélegyházi. A jegyzőkönyvek még nem készültek el. Uo. 1946. augusztus 18. 1. o. Két igazoló bizottság megszűnt, egy dolgozik tovább. A 400 nyugdíjas közül öttől vonták meg a nyugellátást. Uo. 1946. augusztus 23. 3. o. *Munkás Szó* (Salgótarján) 1946. május 4. 4. o. Április 28-án három órás anketon vitatták meg a létszámapasztás kérdéseit. Kiderült – írta a lap –, hogy a „tisztogatást és a létszámapasztást a lehető legigazságosabban” fogják megoldani. Uo. 1946. május 18. 2. o. Megkezdődött és már „lázasan folyik a közhivatalok kitakarítása a nem oдавall elemektől és szeméttől.” *Somogyi Hírlap* 1946. március 16. 1. o. Repülő bizottság érkezik Kaposvárra a közigazgatás megtisztítására- jelezte az újság. Uo. 2. o. Tizenharmadikán pártközi értekezleten elhatározták, tisztázní fogják: „hasznára van-e az ország demokratikus fejlődésének, vagy sem.” A Kiszgadzapártot 2, a többit egy-egy delegált fogja képviselni. Uo. március 30. 1. o. „Egyetlen dolog a lényeg most már: a kiválasztás tisztasága és az alapul szolgáló mérték megállapítása.” Uo. 1946. március 27. 2. o., uo. március 30. 1. o., uo. 1946. július 10. 1. o. Ma vagy holnap véget ér a bizottságok munkája. Uo. 1946. július 11. 1. o. Az értesítéseket már postázták, többek között 1 tanítónak is. Uo. 1946. július 16. 1. o., uo. 1946. július 24. 1. o., uo. 1946. július 29. 1. o. Miniszteri biztos jön Kaposvárra a B-lista felülvizsgálására. Uo. 1946. augusztus 13. 2. o., uo. augusztus 23. 1. o. Felmondólevelé nélkül bocsátják el a B-listás tisztviselőket. Uo. 1946. augusztus 31. 1. o., uo. 1946. szeptember 7. 1. o. A város közigazgatási bizottságának augusztus 6-i ülésén hozott határozat értelmében, a tisztviselői hiány miatt akadozó munka miatt a polgármester forduljon a belügyminiszterhez. *Új Sopron* 1946. április 9. 1. o., uo. 2. o. Azonnali felfüggesztik állásukból a régi tankönyvekből tanító tanárokat. Uo. 1946. április 11. 3. o., uo. 1946. április 17. 3. o. Sopronban „több mint 300 pedagógus él...” Közülük csak 1-et ítél állásvesztésre az Igazoló Bizottság., Uo. 1946. április 27. 3. o. Megkezdődtek a B-lista előkészületei. Uo. 1946. május 7. 2. o. A Nemzeti Bizottság hatodikán, hétfőn kezdte meg a B-listával kapcsolatos tárgyalásokat. *Soproni Világosság* 1946. május 20. 2. o., uo. 1946. július 8. 1. o., uo. 1946. augusztus 5. Az igazságosság és a méltányosság jegyében működtek a B-lista bizottságok szociáldemokrata tagjai. Összesen 96-an vesztek el állásukat. Azok „akiknek múltján sötét foltok éktelenkednek...” *Új Sopron* 1946. augusztus 1. 3. o. Rövidesen befejezik a Sopron vármegyei B-listát, ennek érdekében összeült az 5-ös Bizottság. Különös huzavona „csupán a csepregi bizottság körül tapasztalható. Uo. 1946. augusztus 3. 3. o. Befejeződött Sopron vármegyében a B-listázás., uo. 1946. augusztus 4. 3. o. A közigazgatásban 249-ből 166 maradt. Összesen volt 342. Százat elbocsátottak, maradt 242. Általában egy vezető jegyző és legalább egy jegyzői minőségben dolgozó segéderő „mindenütt maradt”. Uo. 1946. augusztus 6. 2. o. A lap közölte a B-listára kerültek névsorát. Abban három óvónő szerepelt, más nem. Uo. augusztus 7. 3. o. „A munkát, ha nehézségek között is, egyelőre mégis el lehet végezni.” – *Új Dunántúl* 1945. november 28. 4. o. A pécsi Szakszervezeti Tanács és a pécsi Szabad Szakszervezetek szakmaközi bizottságának legutóbbi ülésén a kormányhoz küldendő azon követelést terjesztette elő, hogy: „az állami és községi apparátust meg kell tisztítani a reakciós elemektől, hogy nagyarányú létszámcökkentéssel enyhítsék az államháztartás deficitjét”. Ugyanakkor aggályukat fejezték ki amiatt, hogy a végleges

A minisztériumokhoz és az országos főhatóságokhoz folyamatosan érkező jelentések, elsősorban a közigazgatás működésének akadozásáról, és ezzel összefüggésben a beszolgáltatás és az adóztatás zavarairól. Ez, valamint a köztisztviselői létszám ingadozása következtében a jövő évi, az 1946/47. évi állami költségvetés összeállításának nehézsége, határozott állásfoglalást igényelt a kormányzat részéről a létszám- apasztást illetően.⁶⁰ Ennek adott hangot *Gerő Ernő* a Minisztertanács **1946. június 18-i ülésén**. Jelezte: az 5000 és 5.700/1946-os ME. rendelet **kiegészítésre szorul**. Közlése nyomán azonnal személyes motívumokat sem nélkülöző vita támadt, amit *Nagy Ferenc* diplomatikus felszólalása csak elodázni volt képes.

REVÍZIÓ, VAGY ÚJRAKEZDÉS?

A Minisztertanács július 30-i ülését *Nagy Ferenc* a következő bejelentéssel nyitotta meg: bár az ülést gazdasági okok miatt hívta össze, de mivel a belügyminiszter a Nemzetgyűlés előtt kinyilvánította, hogy a B-lista **méltánytalan és kirívó**

esetekben revízió alá fog vétetni, ezért rendelettervezetet terjeszt most a Minisztertanács elé.⁶¹ *Gerő* kérte, vegyék le a napirendről, mert nem tudta tanulmányozni. *Szakasits Árpád* viszont sürgősnek és fontosnak tartotta a tervezet azonnali tárgyalását, mert, mint mondotta: „nem lehet az izgalmi állapotot tovább fenntartani”. *Rákosi Mátyás* természetesen *Gerő* álláspontját erősítette. „A rendelet el nem fogadható, mert, lényegében visszacsinálja azt, ami március 12-e után történt. Ha ilyen formában kihozzuk, a már B-listázott tisztviselőket, az ipari munkásság fel fog erre figyelni.” Követelte pártja nevében, hogy a Szakszervezetet ne hagyják ki az esetleges revízió végrehajtásából. Csak ott változtassanak, ahol „kirívó sérelmek történtek”. Az előre megállapított számot egy rendkívül autoriter bizottság vizsgálja felül, **mert különben újra kezdődik az egész B-lista eljárás**.

Szakasits Árpád szerint a létszám- apasztás 40 ezer embert érintett, és 30 ezret kellene most orvosolni. *Rajk László* úgy vélte: a megyei önkormányzatnál van szükség gyors lépésre, ami „a stabilizáció és beszolgáltatás szempontjából bír fontossággal”. Ezt követően a visszavételi arányról és

leépítési létszám ismerete előtt nem lehet eldönteni: „létszámcsökkenésre egyáltalán lesz-e szükség.” Uo. 1945. december 5. 1. o., uo. 1945. december 8. 3. o., *Új Vasvármegye* 1946. június 16. 1. o., uo. 1946. augusztus 30. 2. o. Befejezték a vasvármegyei tanítók B-listázását. Uo. 1946. október 6. 3. o. A lap „Tanügyi hírek” rovatában olvasható: minden igény nélkül elbocsátottak egy polgári iskolai tanárt, ötöt „ellátási igényük fenntartásával”. Erre a sorsra került egy tanítóképző intézeti tanár is. Köszegeen „alig történt valami.” – *Váci Napló* 1946. március 2. 1. o., uo. 1946. április 6. 1. o., uo. 1946. április 27. 1. o. 1946. július 13. 3. o. A B-lista, jelezte a lap, biztosítani fogja a város költségvetési egyensúlyát. Uo. 1946. július 27. 1. o. Elkészült a városházi B-lista. Uo. 1946. augusztus 3. 1. Itt a váci B-lista. Pedagógus nem szerepel benne. Uo. 1946. augusztus 17. 3. o., uo. 1946. augusztus 24. 1. o., uo. 3. o., uo. 1946. szeptember 14. 1. o., uo. 1946. október 9. 1. o., uo. 1946. október 16. 1. o. – *Viharsarok* 1946. március 9. 1. o. Keresztes Mihály főispán táviratban közölte álláspontját a lap szerkesztőségével. Döntsön a Nemzeti Bizottság a közalkalmazottak elbocsátásáról. Minden község hatósága alakítson Népi Bizottságot. A Bizottság munkáját március 14-ig fejezze be. Ezek javaslata alapján fog dönteni a főispán. A javaslatokkal kapcsolatban, több napon át „bárki észrevételt” tehet. Uo. 1946. március 20. 2. o. A lap közölte az elbocsátásra javasolt városi alkalmazottak névsorát, köztük tizennégy pedagógusét is. Uo. 1946. április 20. 3. o., uo. 1946. július 27. 2. o., uo. 1946. július 31. 2. o., uo. 1946. augusztus 14. 1. o. „Ahogyan végrehajtották (...) sok esetben botrányos.” Uo. 1946. augusztus 24. 1. o. Itt a csabai B-lista című írás szerint 436 tisztviselőből 173-at bocsátottak el.

⁶⁰ MNLt XIX-J-1-g. 101. dbz. 56-3-t-55473-1946., uo. 25. dbz. 51-3-t-61387-1946., uo. 101. dbz. 56-3-t-59787-1946., uo. 25. dbz. 51-3-t-58894-1946., uo. 46435-1946., uo. 56-3-t-66547-1946., uo. 25. dbz. 51-3-t-1946., uo. 147. dbz. 62-1-t-66890-1946., uo. 142. dbz. 57-3-t-81153-1946. Terjedelmi okok miatt számos erre vonatkozó adat forráshelyének közlésétől eltekintünk.

⁶¹ MTJkv. 1946. 1012,1414.,1469. o., *Szabad Nép* 1946. augusztus 2. 2. o., *Somogyi Hírlap* 1946. augusztus 8. 1. o.

a javaslattevőről folyt az egyeztetés. Gerő a javasolt 10%-ot soknak tartotta. Felhívta a figyelmet arra, hogy az alaprendeletben előírt 30%-ot országosan nem érték el, függetlenül attól, hogy helyenként „igen radikális” volt a leépítés. Ő, Rákostól eltérően, nem az ipari munkássággal, hanem a „külföld” várható „felhördülésével” próbált nyomást gyakorolni a szerintük túlzott mértékű visszavételt követelőkre. Azok viszont adatokat sorakoztattak fel a bajok mértékét szemléltetve. *Bárános Károly* szerint az adókiivetés az országban „legnagyobb részben nem történt meg”. Ezzel szemben *Rajk László* gyors, eredményes intézkedéseket ígért. Végül a Minisztertanács egy öttagú bizottságot állított fel, és határozatában a visszavétel felső határát 4%-ban állapította meg.⁶² A miniszterelnök által július 30-án aláírt 9.050/1946. ME sz. r., ami a Magyar Köz-

löny augusztus 6-i számában jelent meg, 3. §-ában kimondta: a kivételes esetekben állami szolgálatba visszavehetőik száma **nem haladhatja meg az illető tárcánál elbocsátottak (végelemből alá vontak) 10%-át.** Ennek „megejtése” – rendelkezik a 4. §. – a miniszterelnökből, két miniszter-helyettesből és a pénzügyminiszterből alakult bizottság hatáskörébe tartozik. Az ügyrendet ők állapítják meg. Az előterjesztéseket a miniszterelnök terjeszti a bizottság elé. Ezeket, fővárosiak esetében 1946. szeptember 5-ig, egyebeket szeptember 31-ig „köteles elbírálni.” A rendelet végrehajtásáért a miniszterelnök felel.

Miként a létszámcsökkentés végrehajtásakor, most is **újabb és újabb határidőket kellett megjelölni** a kérelmek beadására és a munka befejezésére vonatkozóan.⁶³ Újra és újra ki kellett egészíteni a már kiadott rendeleteket.⁶⁴

⁶² Uo. 1085. o.

⁶³ A létszámcsökkentés budapesti befejezésének első határideje 1946. augusztus 15. volt. A vallásfelekezeti iskolák pedagógusai esetében (Ld. 8.230/1946. ME sz. r.) Budapesten augusztus 31-ig, „másutt” szeptember 30-ig kellett a bizottsági munkát befejezni. A 8.600/1946. ME sz. r. az 5000-es 7.§-ban előírt határidő helyébe a fővárosi munka befejezését augusztus 15-ben jelölte meg. Eddig lehetett elbocsátani köztisztviselőket. A felülvizsgálóról rendelkező 9050/1946. ME sz. r. a kérelmek benyújtási határidejét Budapesten augusztus 26-ban, „egyebütt” szeptember 15-ben határozta meg. A bizottságoknak a fővárosi előterjesztéseket szeptember 15-ig, „egyéb helyeken” szeptember 31-ig kellett elbírálni. A 10.070/1946. ME sz. r. az elbocsátások határidejét szeptember 10-ben szabtta meg. A nyugellátási ügyekben folyó eljárást (10090/1946. ME sz. r.) szeptember 30-ig kellett befejezni. Ez volt a határideje a vallásfelekezeti iskolákba tanító pedagógusokkal kapcsolatos eljárás zárásának, az egész ország területén (Ld.10010/1946. ME sz. r.) A 9.865/1946. ME sz. r. a felülvizsgálói eljárás befejezésének határidejét szeptember 15., ill. szeptember 30-ban jelölte meg. A 10430/1946. ME sz. r. értelmében a bizottságok „kötelesek” voltak munkájukat október 30-ig befejezni. A 10730/1946. ME sz. r. ezt a határidőt Budapesten október 5-ben, „egyebütt” október 20-ban jelölte meg. A módosítások sorába tartozott a 10770/1946. ME sz. r., a 11000/1946. ME sz. r., a 11.220/1946. ME sz. r. A 11.880/1946. ME sz. r., amely a vallásfelekezeti iskolákban tanítók felülvizsgálói kérelmeinek előterjesztési határidejét 1946. november 30-ban szabtta meg. A 12010/1946. ME sz. r. A 12.620/1946. ME sz. r., amely az előterjesztések végső határidejét november 15-ben, az elbírálásuk végső határidejét november 30-ban határozta meg. A 12920/1946. ME sz. r., amely a vallásfelekezeti iskolák pedagógusai felülvizsgálói kérelmének elbírállást november 15-ben, mint végső határidőben jelölte meg. A 23750/1946. ME sz. r. értelmében az egész felülvizsgálót 1946. december 31-ig kell befejezni. A 23810/1946. ME sz. r. a nyugellátási ügyek befejezését szintén ekkorra követelte. Végül a 24.780/1946. ME sz. r., amely a felülvizsgálat végső határidejét 1947. január 31-ben határozta meg. Ez, s még hat rendelet foglalkozott az elbocsátásokkal összefüggő részletkérdésekkel. A rendeleteket nyomon követő és alkalmazó Bizottságok jelentéseiből – bár csak töredékük maradt ránk, ill. került elő eddig – önálló kötetet lehetne összeállítani. Mi csak illusztrációként mutatunk be közülük egy-kettőt. A budapesti állami gimnáziumok igazgatóinak, tanárainak és altiszteknek ügyét a 24. és a 25. sz. Bizottság intézte. 746 tanárt és 71 altiszt anyagát bírálták el, ezekről hoztak határozatot. Elbocsátásra javasoltak: 126 tanárt és 11 altisztet. Az állami gimnáziumok költségvetési létszáma 1946-ban 2.469, az altiszteké 199 volt. Javasolták 25 tanár visszavételét. Valamennyien „kitűnő minősítésűek” voltak. A felekezeti iskolákból összesen 94 tanárt bocsátottak el. A 106. sz. 12. rk., a 107-es 28 rk., a 108-as 25 rk., a 109-es 18 ref., a 119-es 18 ref., a 123-as 10 evangélikust, a 125-ös pedig egy izraelita vallású tanárt. Visszavételre javasoltak: 7 római katolikus, 2 református, és egy evangélikus tanárt. Tehát a 94-ből tízet. A Miniszterelnökség tizenháromat vett vissza.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetése, amely június óta kis lépésekben igyekezett a népiskolai reform elemi feltételeit kiharcolni, most, érzékelve a kedvező „szélirányt”, határozott és eredményes lépéseket tett jelentős számú pedagógus visszavételére az 1946/47. évi költségvetési kereten felül. És ez nemcsak a Minisztertanács augusztus 16-ai rendeletében tükröződött, hanem számos további esetben is sikerre vezetett.⁶⁵ Szakemberhiány és működési zavar a közigazgatáson, oktatásügyön kívül is jelentkezett, például az egészségügy vonalán vagy a jogszolgáltatás terén. Ezeket a helyi önkormányzatok nemegyszer ideiglenes jelleggel oldották meg. Somogy megye törvényhatóságának közgyűlése július végén tárgyalt a létszámcökkentésről. Megállapították, hogy a Bizottság „olyan tisztviselőket, akik mint létszámfelettiek lettek elbocsátva, több esetben vagy a nyugdíj, vagy az özvegyi nyugdíj mellőzésével bocsátottak el a szolgálatból. Ez – hangsúlyozta a közgyűlés – ellentétes a törvény szellemével. Úgy döntöttek, hogy ezeket végelbánás alá vonják. A végrehajtás során elkövetett egyéb törvénytelen ségkre is utalva jegyezte meg a Szakszervezet megyei titkára, hogy tudomása szerint

a B-listával kapcsolatban perek lavinája indul meg a közületek ellen. A fővárosban és Vas megyében B-listázott orvosokat és egészségügyi segéderőket kellett sürgősen munkába állítani, a betegellátás zavartalanlásának biztosítása érdekében.⁶⁶ A nem közoktatásügyi területnek átadott pedagógusok visszahívására is sor került.⁶⁷

A Pedagógusok Szabad Szakszervezetének helyi csoportjai előterjesztéseket küldtek a Központi Vezetőségnek egyes pedagógusok visszavétele érdekében. A szentesiek azt írják, a hat tanár és egy tanító kiváló minősítésűek, politikailag megbízhatóak, az ország újjáépítésében tevékenyen vesznek részt. Egyszerű családok leszármazottai, visszavételi kérésüket szociális helyzetük is indokolja.⁶⁸ A VKM elnöki b.) osztálya észrevételezte október elején, hogy „újabbán ismét több tanár kéri a visszavételelét”. Novemberben az elnöki ügyosztály b.) ügyköre „tisztelettel megjegyezte”, hogy az V. ügyosztály a.) ügyköre által visszavételre javasolt valamennyi vidéki gimnáziumi tanárnak „a közszolgálatba való visszavétele érdekében előterjesztést” tett. A Budapesten működő állami igazgatók és tanárok közül – áll egy másik előterjesztésben – 126-ot bocsátottak el. Visszavételüket úgyszólván valamennyien kérték. Az ügyosz-

A 123. sz. Bizottság az evangélikus Tanítónőképzők dolgozóinak ügyében volt illetékes. Az ügyek száma 32 volt. Ebből ketten még nem tértek haza a hadifogságból. Ügyükben nem döntöttek, áttették azokat az állandó bizottsághoz. Egynek a személyi lap kiállítása után nyugállományba helyezését javasolták. Huszonkilenc esetben hoztak határozatot. Megtartandónak javasoltak 26-ot. Kettőt az a.), egyet a b.) pont alapján elbocsátandónak jelölték. A nem állami tanító- és óvónőképzők közül a 109-es a római katolikus, a 120-as a református, a 123-as az evangélikus, a 125-ös pedig az izraelita intézetek pedagógusainak ügyét intézte. Elbocsátásra javasoltak 32 dolgozót. Ld. MNLT XIX-J-1-g. 37. dbz. 56-1-t-68869-1946., uo. 101. dbz. 56-3-t-125.442-1946., uo. 142. dbz. 57-3-t-125655-1946., uo. 136623-1946.

⁶⁴ Ld. pl. a 64. sz. jegyzetben idézett jogszabályok közül a 10070/1946. ME sz. r-et.

⁶⁵ MTJkv.1946. augusztus 16., október 16., október 25., Dr. Horváth Márton szerint a munkáspártok már 1946 őszétől elégedetlenek voltak Keresztury Dezső működésével. Az ő szavazata a Minisztertanácsban sok esetben döntő lehetett. (Horváth, 1975. 46. o.)

⁶⁶ MNLT XIX-J-1-g-27. dbz. 51-3-t-103950-1946., *Alföld* 1946. augusztus 11. 3. o., *Népszava* 1946. augusztus 6. 2. o., uo. augusztus 9. 3. o., *Igazság* (Heves m.) 1946. augusztus 28. 3. o., *Új Vasvármegye* 1946. augusztus 17. 2. o., *Somogyi Hírlap* 1946. augusztus 1. 3. o.

⁶⁷ MNLT XIX-J-1-g-27. dbz. 51-3-t-103950-1946.

⁶⁸ Uo. 59. dbz. 56-1-t-122489-1946.

tály a leggondosabb mérlegelés alapján úgy döntött, hogy nem óhajtja magára vállalni a felelősséget, hogy esetleg olyan tanárok visszavétele iránti kérelmét nem juttatja el az illetékes helyre, aki közszolgálatba való visszavételét valóban alapos indokkal kéri. Ezért – bár a 10%-os kereten belül a visszavétel iránti javaslatát már az ügyosztály megtette, és azt az elnöki ügyosztályhoz eljuttatta, jegyzékbe foglalják a visszavételt kérők névsorát, és azt a vonatkozó kérvényekkel együtt, minden megjegyzés nélkül, esetleges intézkedés végett az elnöki ügyosztályhoz továbbítják. Visszavételét – ez esetben – huszonegy pedagógus kérte. Ebből négyet terjesztettek fel a Miniszterelnökségre.⁶⁹ Több népoktatási kerületben a létszámcsökkenő bizottsági határozatokat, technikai akadályok miatt „csak igen nagy késéssel” tudták kézbesíteni. Ezért a felülvizsgálati kérelmeket nem tudták határidőre benyújtani. Ezeket – hat kérelemtől volt szó – a revízió szempontjából már nem vehették figyelembe, viszont „a beadványokban szereplő súlyos sérelmek és méltánytalanságok szükségessé teszik a kérelmek figyelembe vételét”. Ezeket a minisztérium egyenként fogja felülvizsgálni, és „amennyiben lehetséges, a létszámcsökkenő bizottsági határozatok megsemmisítése után a közszolgálatba visszaveszi”. Ez az állásfoglalás már 1947. január második felében született.⁷⁰ A revízió folyamatát, az elbocsátások időszakához hasonlóan, politikai csatározások kísérték. Különös élességgel jelentkezett ez az elnökök jelölése, kiküldése alkalmával. *Vándor Ferenc* kisgazdapárti képviselő a Nemzet-

gyűlés 1947. február 13-i ülésén így védekezett az őt ért támadásokkal szemben: az elnökök listáját valóban ő állította össze, de a miniszterelnök elvárása szerint. Javaslatát bemutatta a munkaspárti államtitkárnak is. Őt állandóan sürgették. A belügyminiszter, ha kifogása van, szóljon, ő azonnal intézkedik. A revízióügy egy négyes pártközi bizottság kezében volt.⁷¹

A **felülvizsgálatnak 1947. január 31-ig kellett befejeződni**. A 10.430/1946. ME r. 2.§-a értelmében felállított Állandó Bizottságnak október 31-ig **kellett volna** befejezni a munkáját. Ám a végső határidő utáni végső határidő után is adódtak olyan bonyolult ügyek, amelyek elbírálása elől nem lehetett kitérni. Így a revízió, bár az **ügyek zömének rendezése 1947 januárjáig megtörtént**, ez év november végéig húzódtott.⁷²

SOK PAPÍR, ZÉRÓ ÖSSZESÍTÉS

Habár az elbocsátások és a visszavételek során tekintélyes mennyiségű, és az élet számos területére betekintést nyújtó iratanyag keletkezett, amiből nem kevés ránk is maradt, **pontos képet** adni a pedagógusokat érintő eljárások végső eredményéről **nem tudunk**. Az irodalom az összes elbocsátott köztisztviselő számát 55.000–70.000 főben jelöli meg. A VKM-hoz tartozók közül *Gyarmati György* (1996) szerint 3.485 köztisztviselőtől váltak meg. Ennek 4%-át vették vissza.⁷³ *Rigó Béla* (2011) az elbocsátottak összlétszámát

⁶⁹ SzKLt 47/f 57. ő. e.

⁷⁰ Uo. 25. dbz. 51-3-t-99846-1946.

⁷¹ NgyN 1945-1947.V. kötet. 512-518. o.

⁷² MNLt XIX-J-1-g. 110. dbz. 56-3-t-117419-1946., uo. XIX-J-1-f-344. dbz. 38420-1947., uo. XIX-J-1-g. 61. dbz. 56-1-t-118249-1946., uo. 142. dbz. 57-3-t-95046-1946., uo. XIX-J-1-f-52-3-t-131503-1946., uo. XIX-J-1-g-25. dbz. 51-3-t-93549-1946., uo. 142. dbz. 57-3-t-101673-1946., PIL 1/f. 6-234. ő. e.

100 ezer főre teszi, akikből visszavettek 6.668-at (7%), a VKM-nél pedig maximum 6%-ot. *Jakab Sándor* (1985. 134-135. o.) *Béki Ernőre* hivatkozva állítja, hogy a pedagógusokat érintő eljárások országosan 3-4%-ot, a fővárosban viszont 10-11%-ot érintettek. Az **1989 előtt megjelent** írások a létszámcsökkentés és a revízió folyamatát „viszonylag gyorsnak”, céljait illetően „lényegében eredményesnek” ítélték (*Habuda*, 1986). Ami az államháztartás egyensúlyának helyreállítását illeti, a témakör kutatói közül csak *Gyarmati György* foglal határozottan állást. Szerinte az erre való hivatkozást már a kortársak sem fogadták meggyőző érvenként, s jelentős szerepe utólag sem bizonyítható.⁷⁴

Szembetűnő, hogy az MKP és sajtójának éles, keserűségről árulkodó értékeléseit a témával foglalkozó szerzők nem használ-

ták, vagy legalábbis üzenetét előadásukban mellőzendőnek ítélték.

A BALOLDAL ÉRTÉKELÉSE

Szólaltassunk meg néhányat. A Munkás Szó írta 1946. szeptember 29-én: a leépítés „többé-kevésbé lezajlott”. „Úgy indult [...] mint hatalmas csapás a közigazgatásban bujkáló reakció ellen, és úgy sikerült, mintha a demokrácia és a reakció kompromisszumot kötött volna benne.”

A *Széljegyzet a B-listázásokhoz* című cikk szerzője szerint azért nem ennyire rossz a végeredmény, de megállapítja, hogy „súlyos hibák estek a B-listázások alkalmából. A Szociáldemokrata Párt őket okolja. Nincs igaz!”⁷⁵ Ők viszont, kezdetektől

⁷³ A szerző tanulmánya igen jelentős előrelépést jelent e téma kutatásában. A tisztogatás országos eredményeit így összegzi: „A háromnegyed éven át húzódozó B-lista revízió zárószáma 6668 főben jelölhető meg, ami a közalkalmazotti szférából elbocsátottaknak bő 7 százaléka rúg. A vizsgálatunk témáját érintő szűkebb értelemben vett közigazgatási szférában a források 22 ezer elbocsátott önkormányzati alkalmazott „felkutatását” tette lehetővé. Ebből levonva a kerekén 1.800 főnyi visszavett, az önkormányzati igazgatás végső redukciója 20.200 volt. Ehhez hozzávéve a közüzemi alkalmazottakat is ide számító, tágabb értelemben vett „állami adminisztrációt”, és a teljes B-lista 94 ezres összegéből levonva a kerekítve 6.700 főnyi visszahelyeztetet, a revízió utáni létszámapasztás zárómérlege 87 ezer főben adható meg.” (*Gyarmati*, 1996. 548. o.) (*Gyarmati*, 2011. 71., 76. o.), (*Kanyó*, 1991), (*Zimmer*, 1985. 133. o.), (*Kovács*, 1982). A központi Statisztikai Hivatal évkönyveiben és a Művelődésügyi Minisztérium által 1980-ban kiadott, *A magyar oktatás a statisztika tükrében* című, meglepően felületes kiadványban közölt adatok szerint az általános iskolákban tanítók száma az 1945/46. tanévben 24.724, az 1946/47-ikben 32.930, az 1947/48-ban 33.142, illetve 34.278, az 1950/51-esben pedig 35.248 volt. A középfokú oktatási intézményekben dolgozó tanároké pedig az 1947/48-as tanévben 6.570, az 1950/51-esben pedig 6.174 volt. Dr. Horváth Márton kimutatást közöl az egyes iskolafajokban az 1945-46-os tanévben várható tanulói létszámról (*Horváth*, 1975. 127. o.). Ebben szerepelnek a népiskolák, a gimnáziumok, a líceumok és képző intézetek, a kereskedelmi középiskolák, a mezőgazdasági középiskolák, a polgári iskolák és az óvónőképzők tanulói. Ezek az adatok a háború utáni első felmérés eredményei, amelyek alapul szolgálhattak egy hozzávetőleges pontoságú tervezéshez. A végösszeg: 1,126.379 főt tett ki. Szerinte a tanítók létszáma 25.896. Szükség volt még 5.549-re (Uo.).

Tudjuk, hogy a világháborút követően a magyar közoktatási rendszer sokszínű volt, a fenntartókat és az iskolák típusát tekintve is. Az irodalomból nem tűnik ki, hogy a B-listázott, majd a visszavett pedagógusok számában szerepel-e valamilyen pedagógus (óvónő, tanító, tanár, apparátusban dolgozó, kollégiumokban, ipari- és kereskedelmi tanuló intézetekben és iskolákban, a különféle dolgozók iskoláiban, gyermek- és ifjúságvédelmet szolgáló intézményekben, más tárcáknak átadott diplomás, illetve átmenetileg diploma nélküli). Golphofer Erzsébet kitűnő tanulmányában (2004) alighanem ezért szerepel adatként a 30-40.000. Ha a Gyarmati által közölt táblázatban feltüntetett 3.485-öt úgy tekintjük, hogy az minden VKM-hez tartozó közül elbocsátottakat jelenti, és Golphofer összlétszáma vonatkozó becsülésével vetjük össze, akkor a 30.000 esetében 11,6%, a 40.000 esetében pedig 8,7% jön ki. További kutatás nélkül, egy valóban beszédes statisztikát a magyar oktatásügyben dolgozók létszámának 1945 és 1948 közötti alakulásáról nem tudunk összeállítani. Egyelőre meg kell elégedni az itt közöltekkel.

⁷⁴ Az 1989 előtti történeti művek a létszámcsökkentés/apasztás fő céljaként a gazdasági élet megszilárdítását, ezen belül az államháztartás egyensúlyának helyreállítását jelölték meg. A politikai vonatkozásokat mellékesnek tekintették. Az újabb kutatások ennek ellenkezőjét bizonyítják.

fogva az SzDP-t okolták. 1946 novemberében így összegezték a B-listázás eredményei „megsemmisülésének”, illetve a revízió során történt „visszafordításának” okát. A B-listázás „legnagyobb válságát az jelentette, hogy az SzDP, bár látszólag elfogadta – valójában teljes passzivitást mutatott”. *Peyer Károly és Szélig Imre* a Kisgazdapárt vezetését támogatta. „Kötetnyi adatot lehetne összeállítani abból – írta a *Feljegyzés az 1946-os B-listával kapcsolatban* című összegzés szerzője, hogy ez az akkori összetétel (ti. a Bizottságokban) a tisztogatás során milyen kihatásokat eredményezett.”⁷⁶ Az MKP Értelmiségi Bizottságának Titkársága 1946. augusztus 27-én rögzítette: a Nevelési Bizottság a VKM aktívájának képviselőjével együtt részletesen megvitatta a minisztérium állapotát. Megállapították, hogy a B-listázás lezajlása után a VKM-ben „semmi lényeges változás nem történt”. Ezért erősíteni kell a kommunista befolyást. „A jövő szempontjából a leglényegesebb az V. ügyosztály, oda *Alexics* kerüljön. *Révai* azonnal lépjen, mielőtt a minisztérium reakciót támogató szociáldemokrata jobbszárnya a maga képére nem formálja a minisztériumot.” *Rajk* a visszaveteket – 1947-ben – nem akarta ismét szolgálatba állítani.

az 1989 előtt megjelent írók a létszámcökkentés és a revízió folyamatát „viszonylag gyorsnak”, céljait illetően „lényegében eredményesnek” ítélték

A Minisztertanácsnak kellett határozatot hoznia, ami – *Gerő Ernő* érvelésének helyt adva – minden tárcát kötelezett erre.⁷⁷ Végül idézünk a Világ 1947. március 29-i számának *Elképesztő* című írásából. „Az állami igazgatás költsége többszörösére

emelkedett annak, amit a háború előtti Magyarország költségvetése elbírt. Csak egyetlen példa: ma ötször annyi minisztériumi osztályfőnök tevékenykedik a közhivatalokban,

mint tíz évvel ezelőtt! De, dolgozik-e? Rosztálás után ismét feltöltötték a létszámot. Sőt: túltöltötték.”⁷⁸

Az egyébként is meglévő, a nagyarányú munkanélküliségből is táplálkozó és állandóan, mesterségesen is gerjesztett feszültséget a létszámfelettiek elhelyezkedési/elhelyezési gondjai is növelték. Az *Új Vasvármegye* 1946. július 17-i száma közölte: 90 ezer tisztviselő került B-listára. Az Újjáépítési Minisztérium szerint ebből 30 ezer felszívódik a gazdasági életben. A textilipar 18 ezret, a vas- és fémipar 10 ezret tud foglalkoztatni. Egy nappal később a Népszava írta: közel százezer B-listára helyeztet állítanak be az országépítő munkába. Az Újjáépítési Minisztériumban 3.944.000 közmunkára köteleztet tartanak nyilván. Ezek több-

⁷⁵ *Munkás Szó* 1946. szeptember 29. 1. o.

⁷⁶ PII 1/f. 6/210. ö. e., uo. 274/f. 24/2. ö. e., uo. 1/f. 6/210., MTJk.1946. B. kötet. 1947. április 10. 1004. o.

⁷⁷ MTJk. 1947. május 8. 1214-1218. o.

⁷⁸ *Világ* 1947. március 19. 1. o., MNLT XIX-A-10. 7. dbz. I/3-d.t. Az 1947/48. évi állami költségvetés összeállításánál a Pénzügyminisztérium előterjesztése szerint „létszámemelés csökkenésére kell törekedni.” (sic!) A VKM létszámával kapcsolatban a Gazdasági Főtanács a 25.416 főnyi létszám mellett kimutatott 3.694 főnyi többletből tulajdonképpen 2000 állás lenne betöltendő új alkalmazottakkal. Ennek keretében a Gazdasági Főtanács hozzájárul 1051 általános iskolai tanerő felvételéhez. A többi címeznél tervbe vett 949 új felvétel 95-tel csökkentendő. A VKM végső létszáma 25.416 helyett 25.321-ben állapítandó meg. Ezen túlmenően a tárca létszámával kapcsolatban az a.) és b.) alatti általános határozatok nem érvényesítendőek...” 1949. márciusában az Oktatási Minisztérium (97.940/1949. sz. r.-ben) értesítette a tanfelügyelőségeket, hogy 700 állástalan tanító alkalmazására van lehetőség.” MNLT XIX-J-1-v. 26. dbz. 468-1949.

sége pénzben, illetve természetben váltja meg kötelezettségét. Közérdekű munkára számos olyan egyént rendeltek ki, akik nem végeztek produktív munkát, akiket kényszeríteni kellett arra, hogy „ne nézzék tétlenül a lázas ütemben folyó munkát”. Az elbocsátottak – hangsúlyozta a lap – valamennyien munkához jutnak. Ebben segít nekik a SZOT Képességvizsgáló Intézete. Átképzésük elméleti és gyakorlati téren folyik. A tanfolyam után – és innen-től kezdve a cikk szerzője patetikus hangon folytatta – „erős és bátor munkások sora foglalja el helyét a munkásokkal egy közösségben. Csak elhatározás és jó szándék kell.”⁷⁹ Hogy pl.

az ajánlott nyúltenyésztéshez vagy éppen a galambászathoz mekkora bátorságra van szükség, arra a derék tollforgató nem tért ki. *Gyarmati György* szerint a fordulat évét követő „ipari bumm” adott lehetőséget az ipari munkásság sorai közé kerüléshez.

AHOGY MI LÁTJUK – MA

Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása fedőnevű, döntően politikai célú tisztogató kényszerű hosszú ideig, politikai harcok és végrehajtási nehézségek közepette zajlott le 1946 tavaszától 1947 késő ősziig. Az MKP kezdeményezte, a baloldali támogatta. A Kisgazdapárt és szövetségesei igyekeztek csökkenteni az eljárás politikai jellegét, középpontba állítani a szakmai értékeket, szűkíteni az érintettek körét, siettetni a végrehajtást. A **meg-**

oldás mindkét fél részéről felemásra sikeredett. A Baloldali Blokk – többek között a belső széthúzás miatt is –, élén az MKP-val, elvesztett egy ütközetet, de a forint sikeres bevezetésével és a jobboldali társadalmi (ifjúsági) egyesületek elleni frontális támadással, a közoktatásban pedig az *Ortutay Gyula* által vezérelt előrenyomulással közelebb jutott az áhított egypárti diktatúra kikényszerítésének lehetőségéhez. A létszámcsökkentés – az ő szempontjukból – egy epizód volt, szemben az érintettekkel. Az 1944/45-től zajló politikai küzdelem – és ennek egyik mozzanataként a B-listázás – százezrek kire-

kesztésével, megbélyegzésével, perifériára szorításával járt együtt. Felszámolta a még csak zsenge, nyugati típusú, erőteljes hazai jellegzetességeket hordozó, piacgazdaságra épülő, többpárti demokrácia eredményeit. Durván, erőszakosan nyúlt bele a reményekre jogosító belső fejlődésbe, vakvágnányra kényszerítve az országot. Vezető politikusai nemzeti egységről szónokoltak, miközben módszeresen és minden lehetséges eszközzel ez ellen dolgoztak. A kirekesztés, megbélyegzés, perifériára szorítás emlékei kitörölhetetlenül beleégtek az elszenvedők és családtagjaik emlékezetébe. Ott munkáltak az utódokban, észrevétlenül, hogy aztán sok év múltán meghökkenítő pillanatokban, rendkívüli helyzetekben törjenek felszínre.

Az általunk tárgyalt mozzanat – a tisztogató – siettetta és torzította a magyar társadalom elavult, merev, egészségtelen szerkezetének gyökeres átalakítását. Egyé-

⁷⁹ *Új Dumántól* 1946. április 2. o. A *Világosság* értesülése szerint a létszámapasztás során „minden dolgozó arra a helyre kerül, amelyre való”. *Új Vasvármegye* 1946. július 17. 1. o., *Népszava* július 18. 4. o.

nileg a kényszerű pályamódosítás járhatott szenvedéssel, súlyos megpróbáltatásokkal, de akár végződhetett katarzissal is.

1947-től a győztesek, a kommunisták és szövetségeseik, maguk mögött tudva a szovjetek támogatását és ellenőrzését, még elszántabban folytatták a tisztogatást. 1948-ban kiderült, hogy a kollégiumi igazgatók nem megbízhatóak, a pártba befurakodott ellenség akadályozza a népi

demokrácia kiteljesedését, tagrevízió során meg kell szabadulni tőlük. A szociális státusz (munkás, paraszt, értelmiség, egyéb) kategorizálásával az ifjúság „reakciós” elemeit kellett megfosztani az érvényesülés lehetőségétől. És így tovább, és így tovább... A társadalom többsége által kívánt békesség helyett *Rákosiék* diktatúrája tovább feszítette a húrt. Túl feszítette. 1956-ban el is pattant.

IRODALOM

- Golnhofer Erzsébet (2004): *Hazai pedagógiai nézetek (1945–1949)* Iskolakultúra-könyvek 23. Iskolakultúra, Pécs.
- Gyarmati György (1989): Három koncepció és ami utána következik. In: *Tér- és Társadalom* 1989/4. 3-16. o.
- Gyarmati György (1996): Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek tematikái és eszközei az 1946. évi hatalmi dualizmus korszakában. In: *Századok* 1996/3. 497-565. o.
- Gyarmati György (2011): *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL–Rubicon, Budapest.
- Habuda Miklós (1986): *A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban (1944–1948)* Népszava, Budapest.
- Dr. Horváth Márton (1975): *A népi demokrácia közoktatási rendszere (1945–1948)*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Izsák Lajos (1983): *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon (1944–1949)*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Jakab Sándor (1985): *A magyar szakszervezeti mozgalom 1944–1950*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Kanyó Ferenc (1991): *Hatalmi változások 1944–1949 között* http://web.morahalom.hu/sajto/a_telepules_foldje_es_nepe/heraldicart.uw.hu/Morahalom/pages/008_hatalmi_valtozasok.html. Letöltés: 2014. 05. 02.
- Kovács M. Mária (1982): Közalkalmazottak 1938–1949. In: *Valóság* 1982/9. 41-53. o.
- Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2003): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskolázatás történetébe*. Osiris Kiadó Kft., Budapest.
- Rigó Róbert (2011): *Elitváltás Kecskeméten (1938–1948)*. Bölcsészdoktori értekezés, Kecskemét.
- Vida István (1976): *A Független Kisgazdapárt politikája (1944–1947)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vida István (1986): *Koalíció és pártharcok (1944–1948)*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Zinner Tibor (1985): Internálások, kitelepítések, igazoló eljárások. In: *Történelmi Szemle* 1985/1. 118-137. o.

Képek a Bolyai ökoiskolából

EGÉSZSÉGEM MEGŐRZÉSE Második évfolyamon az éves gyakorlatsorok között szerepel az egészségvédő lábtorna is. Része lehet egy összefoglaló, ismereteket rendszerező vagy készségeket fejlesztő tanórának is. A képen lábat frissítő és erősítő lábgyakorlatokat végeznek a tanulók.

E.ON-FOGLALKOZÁS: ENERGIAPAZARLÁS, ENERGIATAKARÉKOSKODÁS Harmadikos téma a veszélyt jelentő helyzetek. Ezek egyike a háztartások elektromos rendszere. A képeken E.ON-os önkéntes tart energiafoglalkozást. A tanulónak lehetőségük van áramkör építésére. A legügyesebbeknél hamar kigyullad a jelzőlámpa.

GYAKOROLJUNK EGYÜTT Harmadikban tovább folynak az első osztályban megkezdett relaxációs- és lézőgyakorlatok, ahogy a szemtorna is. Minden tanórát ezzel kezdünk. Így oldódik a napi feszültség, csökken a fáradtságérzés, nő a figyelem- és koncentrációképesség.